

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Məmmədova Gülşən Yunis qızı

Mövzu: «Dövlət maliyyəsinin idarə edilməsi problemləri» mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: İİM 060403 "Maliyyə"

İxtisaslaşmanın adı: "Sığorta işinin təşkili"

Elmi rəhbər
i.e.n. Qurbanova T.T.

Magistr proqramının rəhbəri
Prof.A.Kərimov

Kafedra müdiri
i.e.d.prof. Həsənlı M.X

BAKİ – 2015

Mövzu: Dövlət maliyyəsinin idarə edilməsi problemləri

MÜNDƏRƏCAT

GİRİŞ

I FƏSİL. Dövlət maliyyəsinin iqtisadi mahiyyəti və idarə edilməsinin nəzəri məsələləri

- 1.1 Dövlət maliyyəsinin mahiyyəti və təşkilinin nəzəri əsasları
- 1.2 Dövlət maliyyəsinin sosial - iqtisadi inkişafın təmin olunmasında rolu
- 1.3 Dövlət maliyyəsinin idarə olunması anlayışı

II FƏSİL. Azərbaycanda dövlət maliyyəsinin idarə edilməsinin təşkili və mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi

- 2.1 Azərbaycanda dövlət maliyyəsinin formalaşması və onun mövcud durumu
- 2.2 Dövlət maliyyəsinin idarə edilməsində büdcənin rolu
- 2.3 Müasir şəraitdə dövlət maliyyəsinin idarə olunması problemləri

III FƏSİL. Azərbaycanda dövlət maliyyəsinin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

- 3.1 Azərbaycanda dövlət maliyyəsinin idarə edilməsi orqanları və onların fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi
- 3.2 Dövlət maliyyəsinin idarə edilməsində maliyyə nəzarəti sisteminin rolunun təkmilləşdirilməsi

NƏTİCƏ

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Magistrant: Məmmədova Gülşən Yunis qızı

Elmi rəhbər: i.e.n Qurbanova Tünzalə Tofiq qızı

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Dövlətin maliyyə sistemi - iqtisadi sistemin transformasiyası və bazarmünasibətlərinin yaranması, fəaliyyət göstərməsi və inkişafını tənzimləyən ən mühüm amillərdən biri olmaqlayanaşırıq. ÜDM-nin fiziki komponentlərinin dövriyyəsi, onların strukturu və dinamikası ilə bağlı sosial-iqtisadi tənzimlənmənin güclü vasitəsidir. Ölkəmizin iqtisadi qüdrətinin, xüsusən son illərdə sosial-iqtisadi vəziyyətinin xeyli yaxşılaşması, maliyyə sisteminin səmərəliliyinin artmasının başlıca meyara çevrilmişdir.

Müasir şəraitdə dövlətin iqtisadi inkişafdarolu çox böyükdür. Dövlət ölkənin iqtisadi həyatının tənzimlənməsində fəaliyyətir. Dövlət maliyyəsi isə iqtisadi sahədə xalq təsərrüfatında çox mühüm əhəmiyyətə malikdir: o ictimai istehsalın strukturunun yenidən qurulmasında, elmi-texniki potensialın artımında, müəssisələrin modernləşməsində, xalq təsərrüfatı sahələrinin texniki cəhətdən yeniləşməsində yaxından iştirakir. Və beləliklə, dövlət maliyyəsi ölkənin maliyyə sisteminin əsasını təşkil edir. Buna görə də, hər bir ölkədə dövlətin özünün siyasi, iqtisadi və sosial vəzifələrini yerinə yetirmək üçün lazım olan pul vəsaiti ilə təmin etmək üçün dövlət maliyyəsindən istifadə olunur. Dövlət maliyyəsi investisiya siyasətinin həyata keçirilməsində, səmərəli idarəetmədə, ekoloji cəhətdən təmiz texnologiyaların yayılmasında və s. aktiv rol oynayır.

Dövlət maliyyəsinin iqtisadi məzmunu birmənalı deyildir. Belə ki, onun tərkibində hər biri özünəməxsus funksiyaları yerinə yetirən xüsusiləşmiş həlqələr fərqləndirilir. Dövlət maliyyəsinin tərkibinə büdcə sistemi, büdcədən kənar fondlar, dövlət krediti, dövlət müəssisələrinin maliyyəsi aid edilir. Sadalanan bu həlqələrin hər birinin öz müxtəlif təyinatlı funksiyaları olduğu üçün dövlət də bunun müqabilində geniş spektrdə iqtisadi və sosial proseslərə təsir göstərə bilir.

Bütün bu qeyd edilən məsələlər dövlət maliyyəsinin idarə edilməsi və onun təkmilləşdirilməsi ilə bağlı məsələlərin öyrənilməsinə tələb edir. Tədqiqat mövzusunun aktuallığı da məhz bu problemlərin kontekstində əsaslandırılmışdır.

Problemin öyrənilmə vəziyyəti. Dövlət maliyyəsi və onun idarə edilməsi, xüsusən də dövlət büdcəsinin gəlir və xərcləri, onlar arasında tarazlığın saxlanması məsələləri maliyyəçi, iqtisadçı alimlər tərəfindən bütün dövrlərdə tədqiq edilmiş və edilməkdədir. Yəni maliyyə münasibətlərinin yaranması, xərclərinin büdcə sisteminin həlqələri arasında optimal bölgüsü, region büdcələrinin tərtibi və s. bu kimi aktual problemlər dünyanın görkəmli alimlərindən C. Mill, N. Q. Menkyu, A. Brizqalin, O. İ. Lavruşin, A. Sokolov, D. Çernik, S. Sutirivebaşqalarının əsərlərində tədqiq edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının maliyyəçi tədqiqatçıları da bu məsələlərə aid çap etdirdikləri monoqrafiya və elmi əsərlərində problemin tədqiqinə xüsusi yer vermişlər. Onlardan D. A. Bağirov, M. X. Həsəni, N. N. Xudiyev, Ş. Ş. Bədəlov, B. A. Xankişiyev, M. M. Sadıqov, S. M. Məmmədov, B. Ş. Qurbanov və başqalarını göstərmək olar.

Tədqiqatın obyekt kimi, dövlət maliyyəsi və onun idarə edilməsi ilə bağlı istiqamətlər seçilmişdir.

Tədqiqatın predmetini – Azərbaycan Respublikasının dövlət maliyyəsinin idarə edilməsinin nəzəri aspektləri təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Müasir şəraitdə dövlət maliyyəsinin idarə edilməsi istiqamətləri mövzusunda tədqiqatın aparılmasının əsas məqsədi Respublikamızda müasir maliyyə münasibətləri şəraitində büdcə gəlirləri və xərcləri arasında optimal nisbətin yaradılması, maliyyənin idarə edilməsinə nəzarətin gücləndirilməsi, maliyyə sisteminin mövcud vəziyyətinin və strukturu istiqamətlərinin öyrənilməsi, bu sahədəki qanunvericilik bazasının əsaslarını və təkmilləşdirilməsi qanununa uyğunluqlarını öyrənməklə onun mahiyyətini və elementlərini aydınlaşdırmaq, bu sahədə problemləri araşdırmaqdan ibarətdir.

Dissertasiya işində qarşıya qoyulmuş məqsədən asılı olaraq aşağıdakı istiqamətlərdə təsbit olunmuş vəzifələrinə yerinə yetirilməsinə zərər tutulmuşdur:

- ✓ Dövlət maliyyəsinin mahiyyəti və təşkilinin nəzəri əsasları və sosial - iqtisadi inkişafın təmin olunmasında rolunun araşdırılması;
- ✓ Azərbaycanda dövlət maliyyəsinin formalaşması və onun mövcud durumunun təhlil edilməsi;
- ✓ Dövlət maliyyəsinin idarə edilməsində büdcənin rolunun qiymətləndirilməsi;
- ✓ Müasir şəraitdə dövlət maliyyəsinin idarə olunması problemlərinin araşdırılması;
- ✓ Azərbaycanda dövlət maliyyəsinin idarə edilməsi orqanları və onların fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinin tədqiq edilməsi;
- ✓ Dövlət maliyyəsinin idarə edilməsində maliyyə nəzarəti sisteminin rolunun təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinin müəyyənəşdirilməsi.

Tədqiqat işinin nəzəri-metodoloji əsasları. Dissertasiya işinin nəzəri və metodoloji əsasını iqtisadçı alimlərinin bu sahədəki əsərləri, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Büdcə sistemi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, mövzu ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinin qərarı və Respublika Prezidentinin fərmanları, hökumətin sərəncamları, digər hüquqi normativ sənədlər təşkil edir. Tədqiqat zamanı, həmçinin iqtisadi sahədə islahatların aparılmasına dair mövcud hüquqi sənədlər əsas götürülmüşdür.

Tədqiqatın elmi yeniliyi aşağıdakılardır:

- ✓ Dövlət maliyyəsinin mahiyyəti və təşkilinin nəzəri əsasları və sosial - iqtisadi inkişafın təmin olunmasında rolunun araşdırılmışdır;
- ✓ Dövlət maliyyəsinin idarə olunması anlayışı öyrənilmişdir;
- ✓ Azərbaycanda dövlət maliyyəsinin formalaşması və onun mövcud durumu təhlil edilmişdir;
- ✓ Dövlət maliyyəsinin idarə edilməsində büdcənin rolu qiymətləndirilmişdir;
- ✓ Müasir şəraitdə dövlət maliyyəsinin idarə olunması problemləri araşdırılmışdır;

- ✓ Azərbaycanca dövlət maliyyəsinin idarə edilməsi orqanları və onların fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri tədqiq edilmişdir;
- ✓ Dövlət maliyyəsinin idarə edilməsində maliyyə nəzarəti sisteminin rolunun təkmilləşdirilməsi istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir.

Tədqiqat işinin informasiya bazasını- Maliyyə Nazirliyi, Vergilər Nazirliyi, Hesablama Palatası, İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, Dövlət Statistika Komitəsinin məlumat və materiallarından, hesabat sənədlərindən istifadə edilmişdir.

İşin quruluşu və həcmi. Tədqiqat işi giriş, üç fəsil, nəticə və əlavə də istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarət olub, 90 kompüter vərəqi həcmindədir

I FƏSİL. Dövlət maliyyəsinin iqtisadi mahiyyəti və idarə edilməsinin nəzəri məsələləri

1.1. Dövlət maliyyəsinin mahiyyəti və təşkilinin nəzəri məsələləri

Maliyyə anlayışı əmtəə pul münasibətləri ilə qırılmaz surətdə əlaqədardır. Əmtəə - pul münasibətləri şəraitində pulun hərəkətinin fasiləsiz prosesində onların bir sahibkardan digərinə keçidi baş verir. Maliyyə latın sözü olub (finansiya) tərcüməsi pul vəsaiti, pul dövriyyəsi, pul tədiyyəsi deməkdir. Pul maliyyənin mövcudluğunun mütləq şərtidir. Maliyyə həmişə pul formasına malikdir, lakin maliyyə puldan stər məzmununa və istərsə də yerinə yetirdiyi funksiyalara görə əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir.

Pul kortəbii olaraq özünü əmtəə kütləsindən ayırmış xüsusi növ əmtəədir. Pulun xüsusiyyətləri ondan ibarətdir ki, pul bütün tərəflər üçün ekvivalent rolunu oynayır və onun vasitəsilə əmtəə istehsalçılarının əmək məsrəfləri ölçülür. Pulun əsas təyinatı onun funksiyalarında ifadə olunur. Müasir mərhələdə pul beş funksiyanı yerinə yetirir: dünya pulu, dəyər ölçüsü, tədavül vasitəsi, yığım, tədiyyə vasitəsi.

Əgər pul ümumi ekvivalentdirsə onda maliyyə ümumi daxili məhsulun (ÜDM) və milli gəlirin bölgüsü və yenidən bölgüsünün iqtisadi alətidir, pul vəsaitləri fondunun yaradılması və istifadəsi üzərində nəzarət vasitəsidir.

Maliyyənin başlıca təyinatı pul gəlirləri və fondlarının yaradılması yolu ilə nəinki dövlətin və müəsisələrin pul vəsaitlərinə olan təlabatını təmin etmək və maliyyə resurslarının xərclənməsi üzərində nəzarət etməkdən ibarətdir. Pul vəsaitləri fondlarının yaradılması, bölüşdürülməsi və istifadəsinə dair insanlar arasındakı münasibətlər maliyyə münasibətləridir. Maliyyə - milligəlirin bölgüsü və yenidən bölgüsü əsasında pul vəsaitləri fondlarının yaradılması üzrə iqtisadi münasibətlər sistemidir. Bir elm kimi maliyyənin predmeti ümumi daxili məhsulun və milli gəlirin bölgüsü və yenidən

bölgüsü , pul vəsaitləri fondlarının yaradılması və istifadəsi ilə əlaqədar iqtisadi münasibətlər sistemindən ibarətdir.

Bir iqtisadi kateqoriya kimi maliyyənin məzmununu müəyyən edən maliyyə münasibətlərinə geniş təkrar istehsal prosesində əmələ gələn aşağıdakı pul münasibətləri daxildir.

1. Dövlətlə müəsisilər arasında gəlirlərin və digər tədiyyələrin ödənilməsi üzrə
2. Dövlət ilə vətəndaşlar arasında büdcəyə və büdcədən kənar fondlara məcburi və könüllü tədiyyələr ödənildikdə;
3. Müəsisələrlə yuxarı təşkilatlar arasında mərkəzləşdirilmiş pul vəsaitləri fondları və ehtiyatlar yaradıldıqda ;
4. Müəsisələrlə büdcədən kənar fondlar arasında bu fondlara vəsaitlər ayrıldıqda ;
5. Müəsisələrlə banklar arasında kredit olduqda , kreditə görə faiz ödənildikdə , bank hesablarında pul vəsaitləri saxlanıldıqda ;
6. Müəsisə və təşkilatlar arasında onların istehsal və kommersiya fəaliyyəti prosesində alınmış mal – material dəyərinə görə hesablaşmalarda və habelə hazır məhsul reallaşdırıldıqda və xidmət göstərildikdə;
7. Müəsisələrlə sığorta orqanları arasında sığorta haqları ödənildikdə.

Bildiyimiz kimi, müəsisə istehsal etdiyi məhsulu satır, xidmət göstərir və müvafiq pul vəsaiti əldə edir. Belə olan halda dəyərin formasının dəyişməsi baş verir və müəsisə pul fondlarının yaranmasının əsas mənbəyi olan müvafiq məbləğdə ümumi gəlir əldə edir. Beləliklə, dövlətlə müəsisələr, sahələr, regionlar və ayrı-ayrı vətəndaşlar arasında pul vəsaitlərinin hərəkəti ilə əlaqədar olaraq yaranan iqtisadi münasibətlərin məcmusu maliyyə münasibətlərini təşkil edir.

Maliyyə yalnız müxtəlif pul vəsaitləri fondlarının formalaşması və istifadəsi ilə əlaqədar olan iqtisadi münasibətləri əhatə edir.

Beləliklə , maliyyə milli gəlirin bölgüsü və yenidən bölgüsü əsasında pul vəsaitləri fondlarının yaradılması və istifadəsi ilə əlaqədar olan iqtisadi münasibətlər sistemidir. Maliyyə dövlətlə vətəndaşlar, təşkilat və müəssisələr arasında qarşılıqlı əlaqələrin konkret forma və metodlarını özündə əks etdirir. Lakin, bazar iqtisadi şəraitində maliyyə münasibətləri hiss ediləcək dərəcədə dəyişikliyə məruz qalır. Belə ki, vergi və qeyri vergi tədiyyələrin artması , subsidiya və dotasiyaların verilməsi, bankların və kommersiya təşkilatlarının dairəsinin genişləndirilməsi ilə əlaqədar olaraq dövlətin təsərrüfat subyektləri ilə əlaqəsi də genişlənir. Lakin, bununla yanaşı heç də bütün pul münasibətləri maliyyə münasibətlərinə daxil deyildir. Maliyyə münasibətləri yalnız pul vəsaitləri fondlarının yaradılması və istifadəsi ilə əlaqədar olan pul münasibətlərini əhatə edir. Bu halda şəxsi istehlaka və mübadiləyə xidmət edən pul vəsaitləri maliyyə münasibətləri sisteminə daxil olmur və maliyyəyə aid deyildir.

Bunlara aşağıdakılar aiddir:

1. Pərakəndə mal dövriyyəsi;
2. Nəqliyyat;
3. Kommunal və digər xidmətlərin ödənilməsi, habelə , ayrı- ayrı vətəndaşlar arasında alqı – satqı prosesi
4. Hədiyyə və pul vərəsəliyi aktı

Deməli, bu münasibətlər ictimai münasibətlərdir və onlar hüququn digər sahələri tərəfindən mülki, inzibati və s. tənzimlənir. Beləliklə, maliyyənin əsas əlamətlərini aşağıdakı kimi göstərmək olar:

- Puldan istifadə etməklə təsərrüfat subyektləri arasında iqtisadi münasibətləri əhatə etməsi. Belə olan halda pul maliyyənin mövcudluğunun maddi əsası kimi çıxış edir;
- İqtisadi münasibətlər prosesində təsərrüfat subyektləri arasında iqtisadi münasibətləri ifadə etməsi. Belə olan halda pul maliyyənin mövcudluğunun maddi əsası kimi çıxış edir.

Ekonomiks, iqtisadiyyatın əsasları, müəssisə iqtisadiyyatı, biznesin əsasları, hüquq, siyasətşünaslıq və s. kimi müvafiq sahələrin predmetləri maliyyə münasibətlərinin predmetləri ilə qarşılıqlı əlaqədə öyrənilir. Bununla yanaşı, onun özünün ayrı-ayrı daxili bölmələri, elementləri, maliyyə fondları arasında da zaman-zaman qarşılıqlı əlaqələr meydana gəlir. Maliyyənin predmetinin öyrənilməsi zamanı dialektik metoddan istifadə olunur. Dialektik metod, hər bir

hadisə və prosesi inkişafda və qarşılıqlı əlaqədə öyrənir. Maliyyə həm kəmiyyət, həm də keyfiyyətə inkişaf edir. Maliyyənin kəmiyyətə inkişafı dedikdə, maliyyə vasitələrinin, fondlarının hərəkətini, maliyyənin keyfiyyətə inkişafı dedikdə isə maliyyə münasibətlərinin daim təkmilləşdirilməsini nəzərdə tutulur. Maliyyənin predmetlərinə və vəzifələrinə aşağıdakılar aiddir:

1. İqtisadiyyatın və maliyyənin idarə edilməsi işinə dövlətin müdaxilə səviyyəsini müəyyənləşdirmək, bu prosesin maliyyə vasitələri və metodları ilə gerçəkləşdirilməsi mexanizminə yiyələnmək, cəmiyyətin 7 idarə olunmasında hər bir maliyyə vasitəçisinin və maliyyə vasitəsinin rolunu öyrənmək

2. Müasir şəraitdə ümumi milli məhsulun müxtəlif elementlər, sahələr və regionlar arasında bölüşdürülməsi mexanizmini, ümumi qanunauyğunluqlarını, kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərini müəyyən etmək, bu mütənasibliyi müasir tələblərə uyğunlaşdırmağı bacarmaq, bölüşdürmə prosesində maliyyə vasitəçiliyinin mahiyyətini anlamaq.

3. Ümumiyyətlə, maliyyənin ayrı-ayrı müasir problemlərinə elmiyaradıcı yanaşma verənləri qazanmaq, bütün maliyyə münasibətlərinin təkmilləşdirilməsi üzrə konkret istiqamətlər hazırlamağı öyrənmək, maliyyə innovasiyalarının əsl mənasını anlamaq və hər bir maliyyə innovasiyasını təhlil etməyi bacarmaq.

5. Maliyyə və maliyyə bazarı haqqındakı mürəkkəb informasiyanı, o cümlədən iqtisadiyyatla bağlı "The Wall Street Jurnal", "Financial times" və digər

iqtisadi qəzetlərdə dərc olunan məlumatları oxuyub təhlil etmək və onlardan bəhrələnmək vərdişi əldə etmək.

6. Maliyyə tənzimləyicilərinin, o cümlədən vergilərin, fondların və s. mahiyyətini mənimsəmək, onların vasitəsilə istehsalın səmərəsinin artmasına fəal təsir bacarığına yiyələnmək

7. Maliyyə tənzimləyicilərinin, o cümlədən vergilərin, fondların və s. mahiyyətini mənimsəmək, onların vasitəsilə istehsalın səmərəsinin artmasına fəal təsir bacarığına yiyələnmək.

Bildiyimiz kimi, maliyyə predmetinin quruluşu cəmiyyətin müasir inkişaf xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq müəyyənləşdirilmişdir - hər bir mərhələdə predmet bütün iqtisadi formasiya zamanı mövcud olan özünəməxsus xüsusiyyətlər ifadə edir. Maliyyənin funksiyalarına və mahiyyətinə aid fərqli baxışlar mövcuddur. Bir elmi anlayış kimi maliyyənin tarixi qədimdir, lakin onun mahiyyəti hələ tam açılmamışdır. Zaman keçdikcə, iqtisadi münasibətlər inkişaf etdikcə, cəmiyyətin inkişafında maliyyənin rolu artmış və iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinə daha çox nüfuz etmişdir. Belə olan halda iqtisadçılar və maliyyəçilər arasında maliyyənin mahiyyəti və funksiyalarına dair müxtəlif baxışlar formalaşmağa başlamış, yeni-yeni fikirlər səslənmişdir və təzadlar, mübahisələr yaranmışdır. Ən əsas mübahisə doğuran məsələlərdən biri maliyyənin iqtisadi təbiəti və maliyyə münasibətlərinin əhatə dairəsidir. Bəzi maliyyəçi alimlər hesab edirlər ki, maliyyə təkrar istehsalın ikinci mərhələsində ortaya çıxır. Bu baxımdan da, maliyyənin mahiyyətini təkrar istehsalın müxtəlif mərhələlərində meydana gələn münasibətlərlə bağlamaq doğru sayılmaz. Maliyyənin mahiyyətini alqı-satqı fəaliyyəti üçün əsas olan və əmtəə dövriyyəsi prosesində meydana çıxan milli məhsulun dəyərinin pul formasında bölgüsü kimi qəbul etmək daha düzgün olardı. Maliyyənin bölüşdürücü xarakter daşdığını qəbul edən maliyyəçilər onun təkrar istehsal anlayışı olduğunu inkar etmirlər. Lakin, maliyyənin meydana gəlməsinin və öz funksiyalarını yerinə yetirməsinin təkrar istehsalın ikinci

mərhələsi ilə bağlılığından danışarkən maliyyə münasibətlərinin əhatə dairəsini və yerini, iqtisadi münasibətlər sistemində onların özünəməxsusluğunu və təsir istiqamətlərini vurğulamaq yerinə düşər. İstehsal münasibətlərinin mühüm tərkib hissəsi maliyyə münasibətləridir. Başqa bir mübahisə doğuran məsələlərdən biri də iqtisadi anlayış kimi maliyyənin xüsusiyyətinin aydınlaşdırılması ilə əlaqəlidir. Əsas mübahisə ən çox iqtisadi sistemdə maliyyənin oynadığı hakim mövqe ətrafında dolanır. Həmin prosesi müxtəlif alimlər müxtəlif cür qarşılayır. Bir çox alimlər onu dövlətin maliyyə münasibətlərindəki fəal təşkilatçılıq rolu ilə bərabərləşdirir. Lakin bəziləri israrla qeyd edirlər ki, bu mövqe maliyyə fəaliyyətinin nəticələrindən birbaşa asılıdır. Fikir ayrılıqları ilə əlaqədar qeydetmək lazımdır ki, maliyyə münasibətləri obyektiv xarakter daşıyır. Bəzi mütəxəssislər belə düşünürlər ki, maliyyənin yalnız iki funksiyası mövcuddur: bölgü və nəzarət. Bununla yanaşı, iqtisadi ədəbiyyatında maliyyənin stimullaşdırıcı, istehsaledici, idarəedici, tənzimləyici, və s. funksiyalarının da olduğu qeyd olunur. Məhz, buna görə də maliyyənin funksiyalarını toplu şəkildə nəzərə almaq lazımdır. Bəzi məsələlər də alimlərin bu sahədəki dəqiqliyindən asılıdır. Məsələn; səhv nəticələr ictimai təkrar istehsalda maliyyənin funksiyalarının düzgün anlaşılmazlığına səbəb olur. Maliyyənin ictimai təkrar istehsalda çox mühüm rol oynaması şübhəsizdir. Maliyyənin köməyi ilə qiymətlərin uyğunluğunun tənzimlənməsi, istehsal amillərindən səmərəli istifadənin stimullaşdırılması, iqtisadi sabitlik şəraitinin təmin olunması kimi məsələlər həll oluna bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, funksiya - iqtisadi anlayışların mahiyyətinin özünüifadə vasitəsidir. Real bir şəraitdə, maliyyə bir kateqoriya olaraq pul fondlarının yaradılması və istifadəsi ilə, gəlirlərin meydana çıxması ilə bağlı olan bölgü münasibətləridir. Lakin eyni zamanda maliyyənin fəaliyyət göstərməsi istehsalın qiymət strukturunu, istehsal fondlarından səmərəli istifadəni tənzimləyir, yönəldiyi obyektləri nizamlayır, möhkəmləndirir, stimullaşdırır. İqtisadçı alimlər arasında maliyyə ilə bağlı müxtəlif fikirlərdən biri də budur ki, bəziləri hesab edirlər ki, maliyyə, əsasən, üç funksiya yerinə yetirir: pul fondlarını (gəlirlərini) formalaşdırır, onlardan istifadəni

gerçəkləşdirir və nəzarətdə saxlayır. Birinci iki funksiya maliyyənin müstəqil funksiyaları kimi deyil, daha çox onun bölgü funksiyasını reallaşdıran mexanizm kimi fəaliyyət göstərir. Burdan aydın olur ki, maliyyənin mahiyyəti və funksiyaları ilə bağlı müxtəlif fikir ayrılıqları mövcuddur. Buna görə də, bu anlayışlarla bağlı olan problemlərin nəzəri cəhətdən daha dərin tədqiqinə ehtiyac yaranır. Əldə olunmuş məlumatlar maliyyənin iqtisadi təbiətinə dair zəngin biliyin olması şərait yaradır ki, ondan təsərrüfat həyatında ən yaxşı vasitələrlə istifadə olunsun. Belə olan halda, iqtisadi münasibətlər sistemində maliyyənin yeri və rolunun tam aydınlaşdırılması xeyli dərəcədə qoyulan problemin müsbət həllindən birbaşa asılıdır. İqtisad elminin əsas vəzifəsi qeyri-məhdud insan ehtiyaclarının məhdud iqtisadi mənbələrlə hansı formada təmin edilməsini araşdırmaq, onların arasında tarazlıq yaratmaqdan ibarətdir. Və belə nəticəyə gəlirik ki, İqtisad elmi şəxsi ehtiyacların təminatı ilə əlaqədardır. Maliyyənin məqsədi iqtisadiyyatın məqsədindən asılıdır.

Cəmiyyətin ehtiyaclarının gəlirlər hesabına ödənilməsi maliyyənin əsas məsələsi hesab olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, iqtisadi mənbələr məhdud olduğuna görə dövlət maliyyəsi iqtisad elminin bütün sahələri ilə qarşılıqlı əlaqəlidir. Ümumilikdə mikroiqtisadiyyat və makroiqtisadiyyat sahələrin iqtisadiyyatı maliyyə ilə ciddi şəkildə əlaqəlidir.

Bazarın inkişafı və formalaşması şəraitində maliyyənin zəruriliyi durmadan artır. Ümumiyyətlə maliyyə tarixi xarakter daşıyır. Tarixə nəzər salsaq, əmtəə - pul münasibətləri və dövlətin meydana gəlməsi ilə əlaqədar olaraq, maliyyə münasibətləri İtaliyada, onun Florensiya, Genuya, Venetsiya kimi şəhərlərində istifadə olunmağa başlanmışdır.

Maliyyənin dövlətin və cəmiyyətin ictimai həyatında zəruriliyini aşağıdakı səbəblərlə izah etmək mümkündür:

➤ Dövlətin mövcudluğu. F.Engels göstərmişdir, dövlətin funksiyalarının həyata keçirilməsinin maddi əsası kimi vergilər meydana gəlmişdir. Dövlət təsərrüfat – təşkilat və mədəni tərbiyə funksiyalarını daşdığına görə , o, pul fondları formasında müvafiq maliyyə resurslarına malik olmalıdır.

➤ Maliyyəsiz geniş əsasda istehsal fondlarının iqtisadiyyatın sahə və ərazi strukturunu təmin etmək, istehsalın inkişafını stimullaşdırmaq mümkün deyildir.

➤ Əmtəə - pul münasibətlərinin mövcudluğu və dəyər qanununun fəaliyyəti.

Maliyyə pul olmadan mövcud ola bilməz, maliyyənin obyektiv zəruriliyi ictimai istehsalın tələbatından irəli gəlir.

Qeyd etdiyimiz kimi, maliyyənin zəruriliyi , əhəmiyyəti dövlətin və müəssisələrin ümumi daxili məhsulun və milli gəlirin bölüşdürülməsinə olan tələbatı ilə əlaqədardır. Bölgü kateqoriyası olan maliyyəsiz , ümumi məhsulun bölgüsünü təşkil etmək mümkün deyildir. Bu bölgünü təşkil etmək üçün isə dövlət və müəssisələrin pul fondlarının yığımını təmin etmək lazımdır.

Hər bir dövlət , maliyyə münasibətlərindən istifadə etməklə xarici ölkələrlə geniş iqtisadi əlaqələr yarada bilər. Beləliklə, maliyyə maliyyə münasibətləri praktiki olaraq cəmiyyətin iqtisadi həyatının bütün tərəflərini əhatə edir. Həmçinin, maliyyə münasibətləri cəmiyyətin istehsal münasibətlərinin təzahürünün başlıca formalarından biridir.

Eyni zamanda , qeyd etmək lazımdır ki, maliyyə istehsal münasibətlərindəki və təsərrüfat əlaqələri sistemindəki dəyişikliklərə fəal təsir göstərir.

1.2 Dövlət maliyyəsinin sosial – iqtisadi inkişafın təmin olunmasında rolu

Dövlət maliyyəsi ölkənin maliyyə sisteminin dövlətin iqtisadi, siyasi və sosial funksiyalarının yerinə yetirilməsi üçün zəruri olan pul vəsaitləri ilə təmin edilməsinə xidmət edən mühüm sahəsidir. İqtisadi mahiyyətinə görə dövlət maliyyəsi ölkənin müdafiəsi və idarə edilməsi, cəmiyyət üzvlərinin daim artmaqda olan sosial-mədəni tələbatlarının ödənilməsi, istehsalın genişləndirilməsi məsrəflərinin təmin edilməsi məqsədilə dövlətin və dövlət müəssisələrinin sərəncamında maliyyə resurslarının formalaşdırılmasına xidmət edən və ictimai məhsulun və Milli sərvətin bir hissəsinin dəyərinin bölgüsü və yenidən bölgüsü ilə həyata keçirilən pul münasibətləri sistemidir. Bu sahədə pul münasibətlərinin subyektı kimi dövlət, müəssisə və birliklər, təşkilatlar və vətəndaşlar çıxış edirlər.

Dövlət maliyyəsinin iqtisadi məzmunu onun tərkibində hər biri özünəməxsus funksiyaları yerinə yetirən xüsusilaşmış həlqələrin olması ilə fərqləndirilir. Dövlət maliyyəsinin tərkibinə büdcə sistemi, büdcədən kənar fondlar, dövlət krediti, dövlət müəssisələrinin maliyyəsi aid edilir. Sadalanan bu həlqələrin hər birinin öz müxtəlif təyinatlı funksiyaları olduğu üçün dövlət də bunun müqabilində geniş spektrdə iqtisadi və sosial proseslərə təsir göstərə bilər.

Büdcə münasibətləri vasitəsilə müxtəlif maliyyə mexanizmləri ilə yenidən bölüşdürülən Milli gəlirin əhəmiyyətli hissəsi dövlət strukturlarının sərəncamına səfərbərliyə alınır və müxtəlif səviyyəli hakimiyyət və idarəetmə orqanlarının maliyyə bazası kimi çıxış edirlər. Respublika və inzibati-ərazi strukturların iqtisadi müstəqilliyi şəraitində bu büdcələr qanunvericilik aktları ilə möhkəmlənən tam avtonomiyaya maliklirlər. Respublikamızda göstərilən səviyyəli büdcələrin gəlir və xərclərinin tərkibinin müəyyənləşdirilməsi dövlət, müxtər respublika və yerli hakimiyyət və idarəetmə orqanları arasında səlahiyyətlərin məhdudlaşdırılmasından asılıdır.

Azərbaycan Respublikasının sərhədləri çərçivəsində ümumi funksiyaların yerinə yetirilməsi üçün dövlət büdcəsi formalaşdırılır. Büdcə vəsaitləri dövlətin məqsədli kompleks proqramlarının maliyyələşdirilməsi, dövlət xərclərinin təmin edilməsi üçün sərf edilir. Dövlət büdcəsi iqtisadi və sosial vəzifələrin həllində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dövlət büdcəsinin vəsaitləri hesabına iqtisadiyyatın stabilləşdirilməsi üçün ümumdövlət tədbirlərinin həyata keçirilməsi, sosial sahənin inkişaf etdirilməsi, beynəlxalq iqtisadi və siyasi razılaşmaların yerinə yetirilməsi təmin edilir.

Büdcələrarası münasibətlər sistemində bələdiyyə büdcələrinə mühüm yer ayrılır. Son dövrlərdə yerli büdcələr yerli hakimiyyət orqanlarının rolunun artırılması və fəaliyyətinin güclənməsi ilə əlaqədar olaraq inkişaf etməkdədirlər. Belə ki, getdikcə yerli təsərrüfatların miqyası artır, yerli hakimiyyət orqanlarının funksiyaları genişlənir və mürəkkəbləşir. Bələdiyyə vəsaitlərindən iqtisadi proseslərin tənzimlənməsində, istehsal güclərinin yerləşdirilməsində, yerli müəssisələr tərəfindən istehsal olunan məhsulların rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsində, ərazi infrastrukturunun yaradılmasında, əmək resurslarının təkrar istehsalı üzrə məsrəflərin maliyyələşdirilməsində daha çox istifadə edilir. Eyni zamanda, yerli büdcələr sosial proqramların həyata keçirilməsində, artmaqda olan sosial xərclərin maliyyələşdirilməsində də mühüm rol oynayır.

Dövlət maliyyəsinin tərkibində büdcədən kənar fondlar xüsusi bir yer tutmaqdadır. Onların dövlət və yerli orqanlar tərəfindən idarə edilməsinə baxmayaraq təşkilati olaraq müəyyən müstəqilliyə malikdirlər. Büdcədən kənar fondlara sosial sığorta fondu, təqaüd fondu, əhalinin məşğulluğu fondu və digər dövlət və regional əhəmiyyətli məqsədli fondlar da aid edilir.

İstənilən səviyyəli büdcədən kənar fondların əsas təyinatı - xüsusi məqsədli ayırmalar və digər mənbələr hesabına ayrı-ayrı təyinatlı tədbirlərin maliyyələşdirilməsidir. Məqsədli tədbirlərin maliyyələşdirilməsi mənbələrinin büdcə vəsaitlərindən ayrılması daxilolmaların tam həcmdə istifadəsinə zəmanət yaradır.

Büdcədən kənar fondların formalaşdırılması və istifadə edilməsi mexanizmində hər bir konkret vətəndaşın və ərazinin maraqlarının qorunmasının hüquq əsası reallıdır.

Ölkədə iqtisadi və maliyyə sabilliyinin pozulduğu bir şəraitdə isə büdcədən kənar fondların xüsusilaşmış fəaliyyətinin əhəmiyyəti bir daha artır. Belə ki, büdcədən kənar fondların avtonom statusu mühüm sosial tədbirlərin vaxtında maliyyələşdirilməsinə imkan yaradır. Dövlət, muxtar respublika və bələdiyyə büdcələrdən fərqli olaraq büdcədən kənar fondlar qanunvericilik orqanları tərəfindən daha az nəzarət edilirlər. Bu isə onların daha məqsədyönlü işini təmin edir. Bundan əlavə, qeyd etmək lazımdır ki, büdcədən kənar fondlar həmçinin dövlət və yerli hakimiyyət orqanları maliyyə çətinliyinə düşdükdə maliyyə ehtiyatı rolunu oynayır. Büdcədən kənar fondların hesabına maliyyə resurslarının vahid maliyyə sistemi çərçivəsində manevr etmə sürəti də arta bilər.

Büdcədən kənar fondlar həm funksional-məqsədli təyinatı, həm də idarəetmə səviyyələri üzrə kifayət qədər müxtəlifdirlər. Funksional təyinatına müvafiq olaraq onları ya iqtisadi, ya sosial, ya da təbiəti mühafizə xarakterli fondlara ayırmaq olar. İdarəetmə səviyyəsinə görə büdcədən kənar fondlar ümumdövlət və yerli təyinatlı fondlara ayrılır. Dövlət maliyyəsində də özünəməxsus spesifik yer tutan dövlət kreditini təşkil edən vasitələrdən biri pul münasibətləridir. Dövlət krediti münasibətləri müəssisələrin, təşkilatların və əhalinin sərbəst pul vəsaitlərinin səfərbərliyə alınması və onların dövlət xərclərinin maliyyələşdirilməsinin təmin edilməsi məqsədilə ilə müvəqqəti olaraq dövlət hakimiyyət orqanlarının istifadəsinə verilməsi ilə əlaqədar olaraq yaranır. Hüquqi və fiziki şəxslərin müvəqqəti olaraq səfərləşən pul vəsaitlərinin dövlət tərəfindən cəlb edilməsi maliyyə bazarında istiqrazların, xəzinə öhdəliklərinin və digər növ dövlət qiymətli kağızlarının satışı yolu ilə həyata keçirilir.

Müxtəlif ictimai təkrar istehsal prosesində dövlət maliyyəsinin inkişafı qanunauyğunluqlarının təşkili onların məzmununda ümumi halların olduğuna dəlalət edir. Bu, bütövlükdə maliyyənin fəaliyyətinin obyektiv şərtləri və səbəbləri ilə

əlaqələndirilir: pul münasibətlərinin inkişafı və pul münasibətlərinin subyekti olan dövlətin mövcudluğu

İqtisadi kateqoriyalardan fərqli olaraq, maliyyə bütünlüklə dövlətin fəaliyyəti ilə əlaqəlidir. Bununla birlikdə bütün maliyyə münasibətlərinin ümumi cəhətləri olsa da bu onlar arasında müəyyən əlaqələrin olmasını inkar etmir. Məhz buna görə də dövlət maliyyəsi pul vəsaitləri fondlarının yaradılması və istifadəsində öz xüsusiyyətləri ilə xarakterizə olunan müxtəlif maliyyə münasibətlərinin məcmusu adlandırılır.

Fmkrimizcə, maliyyə münasibətlərini aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- geniş təkrar istehsalın tələblərini təmin edən dövlət maliyyəsi;
- geniş təkrar istehsal prosesini pul vəsaitləri ilə təmin edən təsərrüfat subyektlərinin maliyyəsi.

Maliyyə sisteminin bir sıra həlqələrə bölünməsi bu həlqələrin hər birinin yerinə yetirdiyi vəzifələrin fərqli olmasından, həm də mərkəzləşdirilmiş və qeyri-mərkəzləşdirilmiş pul vəsaiti fondlarının təşkili və istifadəsi metodlarının müxtəlifliyindən irəli gəlir. Dövlətin mərkəzləşdirilmiş pul resursları fondları maddi-istehsalda yaradılan milli gəlirin bölüşdürülməsi və yenidən bölüşdürülməsi yolu ilə yaradılır. Dövlətin iqtisadi və sosial sahələrdə yerinə yetirdiyi rolun vacibliyi maliyyə resurslarının mühüm hissəsinin onun əlində cəmləşdirilməsini, mərkəzləşdirilməsini zəruri edir. Bu resurslardan istifadə forması isə dövlətin iqtisadi, siyasi və sosial vəzifələrini yerinə yetirməsi tələbatını təmin edən dövlət büdcəsi və büdcədən kənar fondlar daha mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Yuxarıda qeyd olunanlardan belə bir qənaətə gəlmək olarki, maliyyə sisteminin əsas həlqələrinin qarşılıqlı əlaqələri və bir-birindən asılılığı maliyyənin mahiyyəti ilə şərtlənir. Müxtəlif mülkiyyət formasında olan təsərrüfat subyektlərinin maliyyəsi ölkənin vahid maliyyə sisteminin əsası olmaqla ictimai məhsulun və milli gəlirin yaradılması və bölüşdürülməsinə xidmət edir. Mərkəzləşdirilmiş pul fondlarının maliyyə vəsaiti ilə təmin edilməsi təsərrüfat subyektlərinin maliyyə vəziyyətindən xeyli asılıdır

Maliyyə həlqələrinin fəaliyyət dairələrinin, yaranma və istifadə formalarının fərqli olmasına baxmayaraq Azərbaycan Respublikasında vahid maliyyə sistemi mövcuddur. Çünki bütün maliyyə həlqələrinin resurslarının mənbəyi eynidir.

Vahid maliyyə sisteminin əsası təsərrüfat subyektlərinin maliyyəsidir, çünki onlar btilavasitə maddi-istehsal prosesinin iştirakçısı və yeni dəyərin yaradıcılarıdır. Dövlətin mərkəzləşdirilmiş pul vəsaitləri fondunun mənbəyi isə maddi istehsal sahələrində yaradılan milli gəlirdir.

Dövlət maliyyəsi maliyyə sistemində aparıcı rol oynayır və onun iki əsas vəzifəsi var:

1.İqtisadiyyatın bütün sahələrində müəyyən olunmuş inkişaf tempini təmin etmək.

2.Maliyyə resurslarının iqtisadiyyatın sahələri, ölkənin regionları, istehsal və qeyri-istehsal sahələri, mülkiyyət formaları, əhalinin ayrı-ayrı qrupları arasında yenidən bölüşdürülməsi.

Maliyyə resurslarından səmərəli istifadə yalnız dövlətin aktiv maliyyə siyasəti əsasında mümkündür. Dövlət maliyyəsi təsərrüfat subyektlərinin maliyyəsi ilə üzvü surətdə əlaqədardır. Digər tərəfdən geniş təkrar istehsal prosesi təkcə müəssisələrin xüsusi vəsaiti hesabına deyil, həm də büdcə təxsisatları və bank kreditindən istifadə formasında ümumdövlət pul vəsaitləri fondundan maliyyələşdirilir. Müəssisənin xüsusi vəsaiti çatmadıqda o pay haqları əsasında səhmdar kapitalı, yaxud qiymətli kağızlarla əməliyyatlar şəklində borc vəsaitlərini bu işə cəlb edə bilər. Yuxarıda qeyd olunanlardan belə bir qənaətə gəlmək olar ki, maliyyə sisteminin əsas həlqələrinin qarşılıqlı əlaqələri və bir-birindən asılılığı maliyyənin mahiyyəti ilə şərtlənir. Müxtəlif mülkiyyət formasında olan təsərrüfat subyektlərinin maliyyəsi ölkənin vahid maliyyə sisteminin əsası olmaqla ictimai məhsulun və milli gəlirin yaradılması və bölüşdürülməsinə xidmət edir. Mərkəzləşdirilmiş pul fondlarının maliyyə vəsaiti ilə təmin edilməsi təsərrüfat subyektlərinin maliyyə vəziyyətindən xeyli asılıdır

1.3 Dövlət maliyyəsinin idarə olunması anlayışı

İdarəetmə dedikdə, müəyyən nəticələr əldə etmək məqsədilə hər hansı bir obyektə şüurlu surətdə təsir etmə vasitəsi olan, çoxcəhətli bir proses başa düşülür. Həmin proses iqtisadi, siyasi, sosial idarəetmə sistemindən ibarətdir. Maliyyənin idarə edilməsi, iqtisadi idarəetmənin tərkib hissəsi olmaqla bir sıra maliyyə metodları tətbiq etməklə müəyyən nəticələr əldə edir. Maliyyənin idarəetmə obyektinə müxtəlif növ maliyyə münasibətləri, subyektlərinə isə bu idarəetməni həyata keçirən müəssisə və təşkilatlar aiddir. Beləliklə, maliyyə münasibətləri üç qrup obyektə bölünür: dövlət maliyyəsi, müəssisələrin maliyyəsi, sığorta maliyyəsi. Maliyyənin idarə edilməsini bütün təşkilatların strukturlarının məcmusu həyata keçirir ki, buna da maliyyə aparatı deyilir.

Bütün sferalardan maliyyənin idarəetmə subyekti üçün istifadə edirlər və hər bir maliyyə həlqəsinin müəyyən xüsusiyyətləri vardır ki, maliyyədə bu xüsusiyyətlər əks olunur.

Bir – biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan maliyyənin idarə edilməsi, hazırlıq və birbaşa fəaliyyət mərhələsindən ibarətdir.

Lakin, hazırlıq mərhələsinin özü də, maliyyə informasiyalarının əldə edilməsindən və planlaşdırmadan ibarətdir. Maliyyə informasiyalarının dəqiqliyi və vaxtında alınması hər hansı bir prosesin gedişini araşdırmağa və son nəticəni təhlil etməyə imkan yaradır. Maliyyənin planlaşdırılması, dəyər formasında tərtib olunur. Milli gəlirin bölgüsü və yenidən bölgüsü, pul gəlirlərinin səfərbərliyə alınması və bölgüsü, pul fondlarının yaradılması və istifadə edilməsi maliyyə planlaşdırmasının obyektinə kimi çıxış edir.

Aşağıdakı vəzifələr maliyyə planlaşdırması vasitəsilə həyata keçirilir:

- ✓ Maliyyə ehtiyatlarının istifadə olunma istiqamətləri;

- ✓ Gəlir və xərclərin balanslaşdırılması;
- ✓ Pul fondlarının yaradılması mənbələrinin müəyyənləşdirilməsi;
- ✓ Maliyyə nəzarətinin həyata keçirilməsi;

İdarəetmənin birbaşa fəaliyyət mərhələsi operativ idarəetmə, tənzimləmə və nəzarətdən ibarətdir.

Qeyd etməliyik ki, operativ idarəetmə maliyyə məsələlərinin birbaşa idarə olunması deməkdir və maliyyə vəzifələrinin yerinə yetirilməsi sahəsindəki tədbirlərin məcmusundan ibarətdir. Lakin , nəzərə almaq lazımdır ki, bu tədbirlər müxtəlif olur və dolayısı ilə digər iqtisadi tədbirlərlə bağlıdır.

Məlumdur ki, dövlət maliyyə sistemi fasiləsiz olaraq fəaliyyət göstərir və bu fəaliyyət ərzində ölkə bəzən maliyyə çətinlikləri ilə üzləşir. Ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına yönəldilmiş proqramların həyata keçirilməsini təmin etmək, dövlət büdcəsinin kəsirini örtmək, dövlət investisiyalarını maliyyələşdirmək üçün vəsait cəlb etmək məqsədilə dövlət borcu yaranır. Dövlət borcu mexanizminin yüksək vergiləri müəyyən qədər əvəzlədiyini və nəticədə sərbəstləşən vəsaitlərin daha səmərəli istifadəsinə imkan yarandığını iddia edən B.Xeyfəç alman maliyyəçisi L.Ştaynın yanaşmasına istinad edir: “ borcu olmayan dövlət ya öz gələcəyi barədə az düşünür, ya da cari vəziyyətindən çox tələb edir.” Ola bilsin ki, L.Ştaynın yanaşması bir qədər mübahisəlidir, lakin, bu fikrin səhv olduğunu da demək olmaz. Məsələn, son illərdə Azərbaycan “Şimal” HES-in, buxar generator qurğusunun tikilməsi üçün Yaponiyadan 426,5 milyon dollar kredit alıb. Nəticədə xarici borcumuz artıb. Lakin ölkənin gələcəyi baxımından, ölkənin etibarlı enerji təminatı baxımından lazımlı bir iş görülüb. Bu vəsaiti ölkənin daxili resursları hesabına da toplamaq mümkün idi və ilk baxışdan elə görünə bilər ki, daxili mənbələrdən istifadə daha effektiv olardı. Amma məlumdur ki, daxili resurslar məhduddur və bu layihənin reallaşmasına vəsait cəlbə ya daha çox vergilər toplamaqla, ya da digər layihələrin gerçəkləşməsinə təxirə salmaqla mümkündür. Beləliklə, ölkənin tərəqqisi və inkişafı baxımından dövlət borcunun mövcudluğu təhlükə deyil, labüd bir

prosesdir. Lakin əgər bu proses idarə olunmasa və başlı-başına buraxılsa, bax o zaman əsil təhlükə yarana bilər.

Dövlət maliyyə siyasətin növləri	Məqsəd	Nəticələr
Avtomatik	Gəlirlərin və istehsalın həcmnin dəyişilməsi nəticəsində vergi daxilolmalarının və dövlət xərclərinin avtomatik dəyişilməsinin təmin edilməsi	Iqtisadi tənəzzül dövründə hətta progressiv vergi dərəcələri tətbiq edilməsinə baxmayaraq gəlirlərin azalması nəticəsində vergilərin həcmi kəskin azalır.
Diskresion	Iqtisadi tsiklin nəticələrinin yumşaldılması: istehsala, sosial sferaya əlavə dövlət vəsaitlərinin qoyuluşu, vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi	Həm mənfi, həm də müsbət nəticələr gözlənilir.

Dövlət borcu problemlərini tədqiq edən rus iqtisadçısı B.Xeyfeç bildirir ki, “idarə edilən borcun mövcudluğu müəyyən mənada vətəndaşlar üçün nemətdir”. Lakin bu “nemət” bəzi hallarda makroiqtisadi sabitlik üçün təhlükəyə çevrilir və müxtəlif ölkələrdə XX əsrdə baş verən böhranlar bu faktı təsdiqləyir. Ötən əsrin 50-ci illərindən sonuna qədər baş verən 500 defolt hadisəsi ilə birgə bu dövrdə Argentina və Braziliyada 13, Türkiyədə 11, Polşada 12, Meksikada 9 borc böhranı baş verib. Ölkələrin dövlət borcunun iqtisadi və siyasi sabilliyə göstərdiyi neqativ təsir barədə bir çox məlumatları

ərz etmək olar, ancaq maliyyəçi menecerlər bu cür tarixi səlnamələin yazılması ilə məşğul olmamalıdırlar. Onlar maliyyə sisteminin, o cümlədən dövlət maliyyə sisteminin effektiv idarəçiliyini həyata keçirməlidirlər. Bu baxımdan maliyyəçilər üçün cavablandırılması vacib olan əsas sual bu olmalıdır ki, “bütövlükdə vətəndaşlar üçün nemət olan dövlət borcu nədən bəzən vətəndaşlar üçün ağır yük və itki olur?”

Məlumdur ki, Avropa ölkələrinin avrozonaya daxil olmaq meyarlarından biri dövlət borcunun ÜDM-nin 60%-dən yuxarı olmasıdır. Eyni zamanda borca xidmət göstəricisi norması üçün son hədd 20-25 % hesab edilir. Əlbəttə dövlət borclarının idarə edilməsində yalnız xarici borclar üzrə vəziyyəti xarakterizə edən göstəricilərə əsaslanmaq yalnış olardı. Belə ki, 1990-cı ildə Braziliya öz daxili borc öhdəliklərindən imtina edərkən bu borcun həcmi 62 milyard dollar ətrafında idi. Lakin məsələ yalnız dövlət borcunun təhlükəli həcm səviyyəsi ilə məhdudlaşmır. Yəni xarici və ya daxili borcların mütləq həcmi ilə yanaşı dövlət borcunun müddət üzrə strukturu da əhəmiyyətlidir.

Beləliklə, dövlət borcunun effektiv idarəçiliyi üçün başqa göstəricilərə də ehtiyac vardır və iqtisadi ədəbiyyatlarda digər göstəricilər də təklif edilir. Xaysın kritik faiz norması modelinə görə borc vəsaitlərindən effektiv istifadə üçün əsas şərt borc üzrə ödənişlər tempinin ÜDM tempindən yüksək olmasıdır.

Dövlət borcunun ağırlığını xarakterizə edən başqa bir göstərici isə borca xidmət əmsalı hesab edilə bilər. Bu göstərici uzunmüddətli və qısamüddətli kreditlərin və onların faizlərinin ödənilməsi üzrə növbəti ödənişlərin həcmnin valyuta daxilolmalarına nisbəti kimi hesablanır.

Dövlət borcunun idarə edilməsində başqa göstəricilərdən də - məsələn, dövlət borcunun dövlət borcunun dövlət gəlirlərinə olan nisbətindən, dövlət borcuna xidmətin həcmnin dövlət xərclərinə olan nisbətindən və s.-dən istifadə olunur.

Məlum oldu ki, dövlət borcunun makroiqtisadi sabitlik üçün təhlükəyə çevrilməməsi üçün düzgün idarə olunması lazımdır. Dövlət borcu Maliyyə Nazirliyi

tərəfindən idarə olunur. Dövlət borcunun idarə olunması prosesində Maliyyə Nazirliyi aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirir:

- borc öhdəliyinin şərtlərini, maliyyə bazarlarından vəsaitlərin cəlb edilməsi imkanlarını qiymətləndirir
- dövlət borcunun və dövlət zəmanətinin müvafiq il üçün dövlət büdcəsi haqqında Azərbaycan Respublikası qanunu ilə müəyyənlanmış yuxarı hədlərinə əməl olunmasını təmin edir
- dövlət borcunun və dövlət zəmanəti üzrə yaranmış borcun idarə olunması təmin edir
- Azərbaycan Respublikasının dövlət borcunun və dövlət zəmanəti üzrə yaranmış borcun strukturunu təkmilləşdirmək sahəsində zəruri tədbirləri görür
- dövlət borcunun təkrar maliyyələşdirilməsi və təkrar maliyyələşdirilməsi və təkrar strukturlaşdırılması əməliyyatlarını aparır
- dövlət borcunun idarə olunmasına dair Hökumətə təkliflər verir
- Dövlət maliyyə fəaliyyətini həyata keçirən orqanlar sırasında Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi öndə dayanır.

«Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyi haqqında Əsasnamə» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 9 fevral 2009-cu il tarixli 48 sayılı Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. Xəzinədarlığın başlıca vəzifəsi qanunvericiliyə uyğun olaraq büdcə və büdcədən kənar fondlara (o cümlədən məqsədli büdcə fondlarına) daxilolmaların mədaxil edilməsini, bölüşdürülməsini və qaytarılması əməliyyatlarını, dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş xərclər üzrə dövlət öhdəliklərinin qəbul edilməsini, dövlət büdcəsinin icrası üzrə xəzinə əməliyyatlarının uçotu və hesabatı işlərinin təşkilinə Metodiki rəhbərliyi həyata keçirməkdən ibarətdir.

Ölkədə xəzinədarlıq sisteminə keçid artıq öz müsbət nəticələrini göstərmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, Maliyyə Nazirliyi əsas xüsusi fondların, xüsusilə Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun apardığı əməliyyatlar haqqında çox məhdud informasiyaya malik idi. Büdcədən kənar fondların xəzinədarlıq sistemi vasitəsilə icrasının tətbiq edilməsindən sonra həmin vəsaitlərin yığılması və təyinatına xərclənməsinə nəzarət güclənmiş, ümumiyyətlə dövlət maliyyəsinin idarə edilməsinin səmərəliliyini artırmışdır.

Ölkəmizdə maliyyə bazarının tərkib hissəsi olan kreditlər bazarı artıq müəyyən inkişafa nail olmuşdur. İqtisadi artımı təmin etmək üçün kommersiya banklarının iqtisadiyyatın real sektoruna kredit qoyuluşunun aktivliyini artırmaq, faiz dərəcələrinin aşağı salınması üçün Milli Bank tərəfindən tədbirlərin həyata keçirilməsi istiqamətində işləri genişləndirmək gələcəkdə öz nəticəsini göstərəcəkdir.

Dövlət xərclərinin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi yollarından biri kimi dövlət büdcəsinin bütün xərcləri üzrə xərc normativlərinin işlənib hazırlanması və mövcud normativlərin təkmilləşdirilməsi həyata keçirilməlidir.

Dövlət xərclərinin səmərəliliyini artırmaq üçün büdcədən maliyyələşən təşkilatlar öz məsuliyyətlərini artırmalı, sərəncamlarında olan vəsaitlərdən istifadə də qənaət rejiminə əməl etməli və artıq xərclərə yol verməməlidirlər.

Məlum olduğu kimi nəzarət maliyyənin əsas funksiyasıdır. Nəzarət olmadan mütərəqqi maliyyə sistemi qurmaq mümkün deyil.

II FƏSİL. Azərbaycanca dövlət maliyyəsinin idarə edilməsinin təşkili və mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi

2.1 Azərbaycanda dövlət maliyyəsinin formalaşması və onun mövcud durumu

İqtisadiyyatın səmərəliliyinin , maliyyənin və xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi ,əhalinin əksəriyyətinin həyat səviyyəsinin yaxılaşdırılması məqsədlərinə nail olunmasını təmin edə biləcək investisiya siyasəti və bütövlükdə iqtisadi strategiya həyatı əhəmiyyət kəsb edir.Buna görə də biz iqtisadiyyatımızın strukturunu dəyişməlidəqiq və aydın iqtisadi sənaye siyasəti vasitəsilə özümüzün rəqabət üstünlüyümüzdən istifadə etməliyik.Bizim suveren iqtisadiyyat modeli azad sahibkarlıq fəaliyyəti prinsiplərinə, daxili bazara hesablanan kiçik və orta biznesin inkişaf etdirilməsinə ,müasir texnologiyalara ,ədalətə o cümlədən resuslardan səmərəli istifadəyə və müstəqilliyə əsaslanmaqdır.İqtisadiyyatın modernləşməsi , bank mühitin təkmilləşməsi ,bazarın sabitliyi və ölkə ÜDM-ində özəl sahibkarlığın rolunun güclənməsi ictimai şüurun patent şəklində təzələyəcək,onu yeni demokratik ənənələr və təsisatlar müstəvisinə yönəldəcək.

Göründüyü kimi, dövlət sağlam rəqabəti inkişaf etdirərək və inhisarçılığın qarşısını almaqla bazar proseslərini tənzimləyir. Böhranlar zamanı iqtisadiyyata dövlət müdaxiləsi həmin böhranların mənfi nəticələrini nisbətən azaldır və böhranların törətdikləri fəsadları aradan qaldırır. Dövlət, eyni zamanda, ümumilikdə cəmiyyət üçün həyati əhəmiyyət kəsb edən, lakin mənfəət gətirməyən və bu səbəbdən də xüsusi kapitalı cəlb etməyən iqtisadi fəaliyyət sahələrinin idarə olunmasını da öz üzərinə götürür. Sosial gərginliyin aradan qaldırılması üçün dövlət gəlirlərin yenidən bölüşdürülməsində də aktiv iştirak edir və bununla əhalinin aztəminatlı təbəqələrinə köməklik göstərir.

Dövlət maliyyəsinin hazırkı sosial-iqtisadi inkişaf mərhələsi bizim üçün müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Buna görə də maliyyənin sosial-iqtisadi inkişaf istiqamətlərində bir sıra uğurlu əməliyyatlar aparılır. Maliyyənin sosial-iqtisadi inkişaf münasibətlərinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

a) Maliyyə münasibətləri sahəsində mülkiyyətin müxtəlif formalarının tətbiqinin təmin edilməsi;

b) Maliyyə münasibətlərinin təşkilində ərazi idarəçilik orqanlarının müəssisə və təşkilatlarının hüquqları genişlənir, maliyyə ehtiyatlarının yaradılması və istifadəsi üzrə strateji və səmərəli istiqamətlərin seçilməsində onların tam müstəqilliyi təmin edilir;

c) Bazar iqtisadiyyatına uyğun mütərəqqi vergi sisteminin yaradılması dövlətin iqtisadiyyatın idarə edilməsinə qarışmasının maliyyə tənzimləyiciləri , xüsusilə də vergilər vasitəsilə tənzim olunması , gəlirlərin tənzimlənməsi üçün mütərəqqi vergilərdən geniş istifadə olunması ;

d) Maliyyə , qiymətli kağızların , kredit , sərmayə və pul bazarlarının təşkili və azadlığı , onların infrastrukturunun yaradılması;

e) Yeni büdcə sisteminin yaradılması və ayrı-ayrı büdcə həlqələrinin bir-birindən asılılığının ləğv edilməsi və onların müstəqilliyinin təmin edilməsi və s.

Göstərilən bu istiqamətlər üzrə artıq bütün işlər müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilmişdir.

Müxtəlif maliyyə üsullarından və alətlərindən istifadə etməklə dövlət ölkədə yaradılan maliyyə resuslarının bölgüsünü , müəssisələrin istehsalı genişləndirməyə həvəsləndirilməsi, inhisarçı mövqe tutan istesalçıların fəaliyyətinin nizamlaşdırılması, investisiya qoyuluşunun və xarici iqtisadi əlaqələrin nizamlaşdırılmasını təmin edir.

Maliyyə vasitələrindən istifadə etməklə iqtisadiyyatın tənzimlənməsi əsasən iki formada həyata keçirilir.

1.İqtisadiyyatın özünü tənzimləməsi

2.İqtisadiyyata dövlət müdaxiləsi

İqtisadiyyatın özünü tənzimləməsi bazarın , həmçinin də maliyyə bazarını sərbəst fəaliyyət göstərməsini nəzərdə tutur. Yalnız təsərrüfat subyektlərinin müstəqilliyi , sahibkarların fəaliyyət azadlığı bazarın sərbəst fəaliyyət göstərməsinə imkan verir. Ancaq bazar mexanizminin iqtisadiyyatın özünü tənzimləməsini həmişə təmin edə bilmir. Çünki mövcud inhisarlar maliyyə resurslarının optimal bölüşdürülməsinə mane olur.

Bunun üçün də bazar münasibətləri şəraitində iqtisadiyyatın nizamlaşdırılması üçün dövlət müdaxiləsinə ehtiyac yaranır. Bu cür müdaxilənin zəruriliyi, ictimai istehsalın quruluşunun təkmilləşdirilməsi, iqtisadi inkişafın üstün istiqamətlərinə yardım edilməsi , infrastrukturunun genişləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi tələbləri ilə bağlıdır.

Ümumiyyətlə, iqtisadiyyata dövlət müdaxiləsi dedikdə, hakimiyyət orqanlarının müxtəlif dəyər alətlərindən istifadə etməklə ictimai istehsal prosesinə təsir göstərməsi başa düşülür. İqtisadiyyata təsir mexanizmi içərisində ən mühüm yeri maliyyə vasitəsilə təsir mexanizmi tutur. Dəyərin bölüşdürülməsinin digər üsulları ilə sıx əlaqədə fəaliyyət göstərir.

İqtisadiyyata maliyyə təsiri mexanizminə aşağıdakı üsullar aid edilir :

- Vergilər;
- Maliyyə normaları;
- İnvestisiya qoyuluşları;
- Büdcə gəlirləri və xərcləri;
- Maliyyə stimulları və sanksiyaları;

Bildiyimiz kimi, dövlət maliyyəsi bazar iqtisadiyyatının tənzimlənməsi üçün dövlət öz pul-kredit sistemi vasitəsilə geniş imkanlara malik olan maliyyə siyasətinin alətlərindən fəal istifadə edir. Maliyyə siyasətini həmçinin, bəzən ölkədə təsərrüfatçıya əsas təsir alətləri olan vergi-büdcə siyasəti də adlandırırlar. Büdcə-vergi siyasətini həmçinin fiskal siyasət də adlandırırlar. İqtisadiyyatın tamamilə ümumdövlət mülkiyyətinə məxsus olduğu dövrdə dövlət istehsal vasitələrinin əsas sahibinə çevrilmişdi və deməli, o, istehsal, bölgü və istehlak prosesinin bilavasitə iştirakçısı idi. Buna görə də dövlətin iqtisadi funksiyası qeyri-adi dərəcədə genişləndirilir və o daim iqtisadiyyata müdaxilə edirdi. Ancaq bazar münasibətlərinə keçdikcə və müxtəlif mülkiyyət formaları inkişaf etdikcə dövlətin vəzifələri də dəyişməyə başladı. Dövlət indi təkrar istehsal prosesinə birbaşa müdaxilə edə bilmir, yalnız iqtisadi metodlardan istifadə edərək iqtisadiyyatın prosesləri əlaqələndirən vasitəsinə çevrilir. İqtisadi, o cümlədən maliyyə metodlarından istifadə edilməsi dövlətə öz inzibati rəhbərlik metodundan və ona xas olan ictimai istehsalın planlaşdırılmış artım tempini təmin edən büdcədən maliyyələşdirmə metodundan əl çəkmək imkanı verir. İqtisadiyyatın maliyyə mexanizmi vasitəsilə nizamlaşdırılması dövlət xərclərini azaltmağa, onun tərkibini və quruluşunu dəyişməyə, bilavasitə dövlət müəssisə və təşkilatları tərəfindən həyata keçirilən qeyri-mərkəzləşdirilmiş xərcləri artırmağa imkan verir. Bazar münasibətləri şəraitində dövlət xərclərinin spesifik növlərindən biri mövcud və yeni yaradılan müəssisələrə investisiya qoyuluşudur. Çox hallarda bu investisiya pay haqları formasında aparılır. Dövlət investisiyası hesabına yaradılan mülkiyyət dövlət əmlakını idarə edən xüsusi orqanlara verilir. Dövlət tədricən sosial funksiyalarını yerinə yetirmək üçün xərcləri artırır. Əhalinin əsas sosial hüquqlarının təmin edilməsi, sosial proseslərin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi zəruriliyi müvafiq dövlət xərclərinin artmasına, onun tərkibinin genişləndirilməsinə səbəb oldu. Həm də , sosial xarakterli dövlət xərclərinin 3/4 hissəsi büdcədən və büdcədən kənar fondlardan maliyyələşdirilir. Son dövrlərdə dövlət maliyyəsinin bütün həlqələrinin inkişafı ilə yanaşı yerli maliyyənin rolu getdikcə

artır. Sosial-mədəni infrastrukturun genişləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi xərcləri, maarif və səhiyyə müəssisələrinin saxlanması, ərazi tikintiləri xərclərinin maliyyələşdirilməsi əsasən yerli büdcələrə həvalə edilmişdir. Dövlətin öz funksiyalarını yerinə yetirməsi üçün səfərbərliyə aldığı pul vəsaitlər ddüzgün istiqamətdə yerləşdirilir. Bunun üçün də, dövlətin üzərinə düşən əsas vəzifələrdən biri iqtisadi həyatın tənzimlənməsidir. Bütün bu kimi, problemin həlli üçün hakimiyyət orqanları iqtisadi inkişafın balanslaşdırılmasına nail olmalıdırlar. Məhz bunun üçün dövlət iqtisadi artımı stimullaşdırır, məşğulluğuq səviyyəsinə nəzarət edir, inflyasiyanı idarə edir, valyutanın dayanırlılığını və tədiyə balansının müsbət saldosunu təmin edir.

Əhalinin sosial müdafiəsinin təşkilində Sosial Müdafiə Fondunun rolu böyükdür. Beləki bu fondun beynəlxalq səviyyədə uğurları bunun əyani göstəricisidir. Azərbaycanın sığorta-pensiya modelinin nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar və maliyyə institutları tərəfindən yüksək qiymətləndirilməsinin nəticəsi kimi, 2004-cü ildə ölkəmiz Beynəlxalq Sosial Təminat Assosiasiyasının büro üzvü, 2007-ci ildə isə inkişaf etmiş Avropa ölkələri ilə bir sırada Assosiasiyanın Avropa Şəbəkəsinin Rəhbər Komitəsinin üzvü seçilmişdir. Azərbaycan Assosiasiya çərçivəsində yüksək səviyyədə müvafiq qərarların qəbul edilməsində xüsusi rola malikdir. Assosiasiyanın Avropa toplantısı 2005-ci ilin sentyabrında Bakıda keçirilmişdir. Eləcə də, Assosiasiyanın Avropa Şəbəkəsinin Rəhbər Komitəsinin ilk iclasının 2008-ci ilin iyulunda Bakı şəhərində keçirilməsi Azərbaycanın Avropaya inteqrasiyası istiqamətində gerçəkləşdirilən mühüm tədbirlərdəndir. Bu əlaqələrin inkişafının davamı kimi 2008-ci ilin oktyabr ayında Bakıda Beynəlxalq Sosial Təminat Assosiasiyasının və Azərbaycan Respublikası Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun birgə təşkilatçılığı ilə Assosiasiyanın üzvü olan 16 ölkənin iştirakı ilə beynəlxalq texniki seminar keçirilmişdir. Assosiasiyanın təşkilatçılığı ilə növbəti belə beynəlxalq seminar 2010-cu ilin aprel ayında ölkəmizdə təşkil olunmuşdur. Bundan başqa, Dünya Bankı 2007-ci ilin iyun ayında özünün mərkəzi ofisində MDB ölkələrindən ilk dəfə Azərbaycanda qurulan sığorta-pensiya sisteminin geniş təqdimatını

keçirmişdir. Həmin tədbirdə Dünya Bankı tərəfindən Azərbaycanın sığorta-pensiya sistemində aparılan islahatlar və qurulan model keçid dövrü ölkələri üçün bir örnək kimi tövsiyə olunmuşdur. Azərbaycan pensiya və sosial təminat layihəsinin icrasına nəzarət etmək məqsədilə 2009-cu ilin noyabrında ölkəmizdə olmuş Dünya Bankı missiyasının rəsmi məlumatında Azərbaycanın sığorta-pensiya sisteminin beynəlxalq model olaraq çıxış etdiyi və Fondun beynəlxalq sosial təminat aləmində nüfuzlu bir quruma çevrildiyi əks etdirilmişdir. Hazırda Dünya Bankının layihələrinin tətbiq olunduğu keçid dövrü ölkələrinin müvafiq nümayəndə heyətlərinin Azərbaycan təcrübəsinin öyrənilməsi məqsədilə respublikamıza səfərləri həyata keçirilir. 2009-cu ilin mart ayında Afina şəhərində BMT-nin İnkişaf Proqramının Şərqi Avropa və Orta Asiya ölkələrində demokratik idarəetmənin formalaşdırılmasına həsr edilmiş toplantısında Azərbaycanın sığorta-pensiya sistemindəki təcrübəsinin xüsusi təqdimatı olmuş və sonradan həmin təqdimat BMT-nin veb saytında geniş işıqlandırılmışdır. 2010-cu ildə Azərbaycan Respublikasında qurulan müasir sığorta-pensiya sistemi növbəti beynəlxalq uğura imza atıb. Dövlət Sosial Müdafiə Fondu Beynəlxalq Sosial Təminat Assosiasiyasının (BSTA) Avropa müsabiqəsində “İnformasiya kommunikasiya texnologiyalarının tətbiq olunması vasitəsilə effektiv idarəetmə” nominasiyasında müsabiqənin qalibi elan olunaraq, Fəxri Fərmanla təltif edilmişdir. Sosial təminat sahəsində mühüm tədbir olan Avropa Forumunda Azərbaycanın ali mükafata layiq görülməsi ölkəmizdə pensiya islahatlarının uğurla gerçəkləşdirilməsinin əyani göstəricisidir. 2010-cu ilin dekabr ayında BMT İnkişaf Proqramının Avropa və MDB üzrə Regional bürosu Azərbaycan Respublikasında sığorta-pensiya sisteminin islahatları üzrə layihənin, həmin büronun xətt ilə gerçəkləşdirilən layihələr arasında birinci yerə layiq görüldüyünü açıqlamışdır. 2011-ci ilin iyun ayında Bakı şəhərində Beynəlxalq Sosial Təminat Assosiasiyasının Avrasiya regionu üzrə Əlaqələndirmə Mərkəzi açılmışdır.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun
2013-ci ildəki fəaliyyətinin yekunları barədə operativ statistik göstəricilər aşağıdakı

kimidir. Azərbaycan Respublikası Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun gəlir və xərcləri üzrə proqnozların icrasının təmin olunması, sığorta-pensiya sisteminin inkişaf etdirilməsi və əmək pensiyaçılarının sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi 2013-ci ildə Fondun fəaliyyətinin əsas istiqamətlərini təşkil etmişdir. Operativ məlumatlara əsasən 2013-ci ildə Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun gəlirləri 2474,9 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da 2012-ci ilə nisbətən 354,6 mln. manat və ya 16,7 faiz çoxdur.

2013-ci ildə məcburi dövlət sosial sığorta haqları üzrə daxilolmalar 2011-ci ilə nisbətən 16,1 faiz və ya 197,3 mln. manat artaraq 1424,1 mln. manat təşkil etmiş, proqnoz 101,2 faiz icra olunmuşdur.

2013-ci ildə sosial sığorta haqlarının 61,6 faizi və ya 877,3 mln. manatı qeyri-büdcə sektorundan daxil olmuşdur ki, bu da əvvəlki ilə nisbətən 22,1 faiz və ya 158,9 mln. manat yuxarı olmaqla proqnozun 113,9 faiz icra edildiyini göstərir. Hesabat dövrü ərzində həm fiziki şəxslərin, həm də torpaq mülkiyyətçilərinin sosial sığortaya cəlb edilməsi işləri gücləndirilmişdir. Nəticədə, keçən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə fiziki şəxslərdən daxilolmalar 26,5 faiz, torpaq mülkiyyətçiləri üzrə isə 44,7 faiz artmışdır.

Hesabat dövründə büdcədən maliyyələşən təşkilatlardan daxil olmuş sosial sığorta haqqının məbləği 546,8 mln. manat təşkil etmişdir. Həmin təşkilatların ödədiyi məcburi dövlət sosial sığorta haqları əvvəlki ilə nisbətən 7,6 faiz və ya 38,4 mln. manat artmış, proqnoz 85,8 faiz icra olunmuşdur.

Sair gəlirlər üzrə daxilolmalar 6,5 mln. manat təşkil etmişdir. Hesabat dövründə 1044,3 mln. manat dövlət büdcəsinin transferti tam məbləğdə Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun hesabına daxil olmuşdur. Daxilolmaların səviyyəsi pensiya və müavinətlərin vaxtında maliyyələşdirilməsinə imkan vermişdir. 2012-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun xərcləri 2457,3 mln. manat olmuşdur. Həmin dövrdə pensiya və müavinətlərin maliyyələşdirilməsi üçün Fond tərəfindən 2404,2 mln. manat vəsait yönəldilmişdir ki, bu da əvvəlki ilə nisbətən 337,5 mln. manat və ya 16,3 faiz çoxdur. Pensiya xərcləri 2011-ci ilə nisbətən 16,6 faiz və ya

334,5 mln.manat artaraq 2345,3 mln.manat təşkil etmişdir.2012-ci ildə əhaliyə məcburi dövlət sosial sığortası hesabına 58,8 mln.manat məbləğində müavinət ödənilmişdir ki,bunun da 32,6 faizi hamiləliyə və doğuma görə,28,7 faizi əmək qabiliyyətinin müvəqqəti itirilməsinə görə,15,6 faizi dəfn üçün,23,1 faizi isə digər müavinətlərin payına düşür.Azərbaycan Respublikası Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun digər xərcləri 53,1 mln.manat təşkil etmişdir ki,bu da 2011-ci ilin göstəricisindən 5,3 mln.manat və ya 9,1 faiz azdır.

Dövlət büdcəsinin xərcləri				
		2013-cü il proqnoz, min manatla	2012-ci il proqnoz, min manatla	2013/2012 faizlə
	Xərclər cəmi	19 810 000	17 672 000	+12,1
1.	Ümumi dövlət xidmətləri	1 802 038	1 179 887,4	+52,7
1.1	Elm xərcləri	129 099,9	123 368,0	+4,6
2.	Müdafiə	1 528 582,6	1 407 312,4	+8,6
3.	Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-mühafizə və prokurorluq	1 081 796,2	964 253,8	+12,2
4.	Təhsil	1 530 365,7	1 511 537,1	+1,2
5.	Səhiyyə	666 276,4	662 709,3	+0,5
6.	Sosial müdafiə və sosial təminat	1 813 581,5	1 785 788,3	+1,6
7.	Mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi və digər kateqoriyalara aid edilməyən sahədə fəaliyyət	288 101,7	254 778,0	+13,1

8.	Mənzil və kommunal təsərrüfatı	399 078,8	439 433,7	-9,2
9.	Yanacaq və enerji xərcləri	2 377,5	-	-
10.	Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı, balıqçılıq, ovçuluq və ətraf mühitin mühafizəsi	494 300,4	472 735,7	+4,6
11.	Sənaye və tikinti xərcləri	6 934 233,4	5 794 110,7	+19,7
11.1	Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu	6 915 200,0	5 774 100,0	+19,8
11.2	Digər xərclər	19 033,4	20 010,7	-4,9
12.	Nəqliyyat və rabitə	111 677,2	87 911,0	+27,0
13.	İqtisadi fəaliyyətlə bağlı sair xərclər	275 775,2	185 866,2	+48,4
14.	Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər	2 881 815,4	2 925 676,4	-1,5

Ölkə üzrə əmək pensiyaçılarının sayı ilkin məlumatlara görə 2012-ci ilin əvvəlinə 1277,6 min nəfər olmuş və il ərzində 7,6 min nəfər və ya 0,6 faiz azalaraq ilin sonuna 1270,0 min nəfər təşkil etmişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq sərəncamına əsasən 2012-ci ilin yanvarın 1-dən bütün növ əmək pensiyalarının sığorta hissəsinə 7,9 faizlik artım tətbiq olunmuşdur. Bu artımın əvvəlki illərdə həyata keçirilən artımlardan fərqi daha böyük kontingenti əhatə etməsidir. Belə ki, ötən il həyata keçirilən islahat nəticəsində 2011-ci il iyulun 1-nə qədər indeksləşmədən kənarda qalan, 85 manat pensiya almış 482 min nəfərin pensiyasının sığorta hissəsi formalaşdırılmışdır ki, bu da onlara cari ildə aparılan indeksləşmə prosesindən yararlanma imkanı vermişdir. Bununla yanaşı, Azərbaycan Respublikasının 01 oktyabr 2012-ci il tarixli 432-IVQD nömrəli Qanunu ilə “Əmək pensiyaları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa edilmiş dəyişikliyə əsasən Böyük Vətən müharibəsi iştirakçılarının əmək pensiyalarının baza hissəsi 34 manat artırılmışdır. Əmək pensiyalarının orta aylıq məbləği 2012-ci ilin əvvəlinə nisbətən 4,5 faiz artaraq 152,0 manat olmuş, o cümlədən yaşa görə əmək pensiyasının orta aylıq məbləği 168,0 manat təşkil etmişdir. Azərbaycan

Respublikasında aparılan islahatlar nəticəsində qurulmuş sığorta-pensiya sisteminin dayanıqlı və dinamik inkişafına nail olunması, bu zəmində vətəndaşların pensiya təminatının daha da təkmilləşdirilməsi tədbirləri Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 30 dekabr 2008-ci il tarixli 111 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “2009-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında sığorta-pensiya sisteminin inkişafına dair Dövlət Proqramı”na uyğun davam etdirilmişdir.

Sığorta-pensiya sisteminin aktuar təhlili işinin təşkili məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Sosial Müdafiə Fondu ilə Amerika Birləşmiş Ştatlarının Ticarət və İnkişaf Agentliyi arasında “Pensiya islahatları layihəsi üzrə texniki yardım üçün nəzərdə tutulan Qrant haqqında Saziş” çərçivəsində demoqrafik, makroiqtisadi və bilavasitə sığorta-pensiya sisteminin fəaliyyətini səciyyələndirən göstəricilərin kompleks təhlili aparılmış, ölkəmizin sığorta-pensiya sisteminin gələcək inkişafı üzrə təkliflər hazırlanmışdır. Sığorta-pensiya sistemində yığım komponentinin tətbiqi və vətəndaşlara əlavə pensiya təminatını nəzərdə tutan qeyri-dövlət pensiya fondlarının yaradılması və fəaliyyətinin təşkili sahəsində beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi, eləcə də qeyd olunan sahələrdə qanunvericilik bazasının hazırlanması məqsədilə Dövlət Sosial Müdafiə Fondu tərəfindən Avropa Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Aləti çərçivəsində hazırlanmış tvinning layihəsi Avropa Komissiyası tərəfindən təsdiq edilərək icrasına başlanılmışdır. Pensiyaların plastik kartlar vasitəsilə ödənilməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi, o cümlədən xidmətin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması və bu sahədə şəffaflığın daha da artırılması məqsədilə Dövlət Sosial Müdafiə Fondu ölkənin bütün ödəniş təşkilatları arasında açıq tender keçirmişdir. Bu sahədə səmərəliliyin artırılması tədbirlərinin davamı kimi plastik kartların pensiyaçılara bilavasitə bankların filialları tərəfindən verilməsi təşkil edilmişdir. 2014-cü ilin 1 yanvar tarixinə pensiya ödənişi aparılan kənd yerlərində yaşayan pensiyaçıların 99 %-nin, şəhərlərdə yaşayan pensiyaçıların 100%-nin, ümumilikdə isə 99,4 %-nin pensiyasının plastik kartlarla

ödənilməsi təmin olunmuşdur. Bu məqsədlə ümumilikdə 662,0 cümlədən kənd və qəsəbələrdə 151 bankomatın istifadəsi təmin edilmişdir.

Dövlət maliyyəsi adətən ictimai həyata pul vəsaitlərinin hərəkəti ilə müşayiət olunan gəlir və onun xərclərini əhatə edir. Təşkilat və müəssisələrdə təsərrüfatdaxili təyinatla malik olan olan fondların yaradılması üçün mənfəətin bölüşdürülməsi, dövlət büdcəsinə vergilərin ödənilməsi, vəsaitlərin büdcədən kənar fondlara və xeyriyyə fondlarına köçürülməsi zamanı hökmən oül vəsaitlərindən istifadə olunur. Pul vəsaitlərinin hərəkəti özlüyündə maliyyənin mahiyyətini izah edə bilmir. Bütün maliyyə ünsürlərinin daxili təbiətini xarakterizə edən xüsusiyyətləri bilmək, maliyyənin mahiyyətini öyrənmək üçün zəruridir. Beləliklə, maliyyə spesifik ictimai təyinatla malik olan, obyektiv xarakter daşıyan, cəmiyyətdə mövcud olan real iqtisadi münasibətləri əks etdirən iqtisadi kateqoriyadır. Həmişə pul formasında ifadə olunması bu iqtisadi kateqoriyanın xarakterik xüsusiyyətidir. Maliyyə münasibətləri pull olmadan aşkarlanmır və başqa cür ifadə oluna bilmir. Maliyyə vasitəsilə dəyərin bölgü və yenidən bölgüsü hökmən spesifik maliyyə resursları formasında hərəkəti ilə müşayiət olunur. Həmin maliyyə resursları təsərrüfat obyektlərində və dövlətdə müxtəlif pul gəlirləri fondlarının, daxilolmaların və ayırmaların hesabına təşkil olunur, cəmiyyətin sosial və digər tələbatlarının ödənilməsinə, işçilərin maddi həvəsləndirilməsinə, geniş təkrar istehsalın ehtiyaclarının ödənilməsinə sərf edilir. Maliyyə resursları maliyyə münasibətlərinin maddi daşıyıcılarıdır.

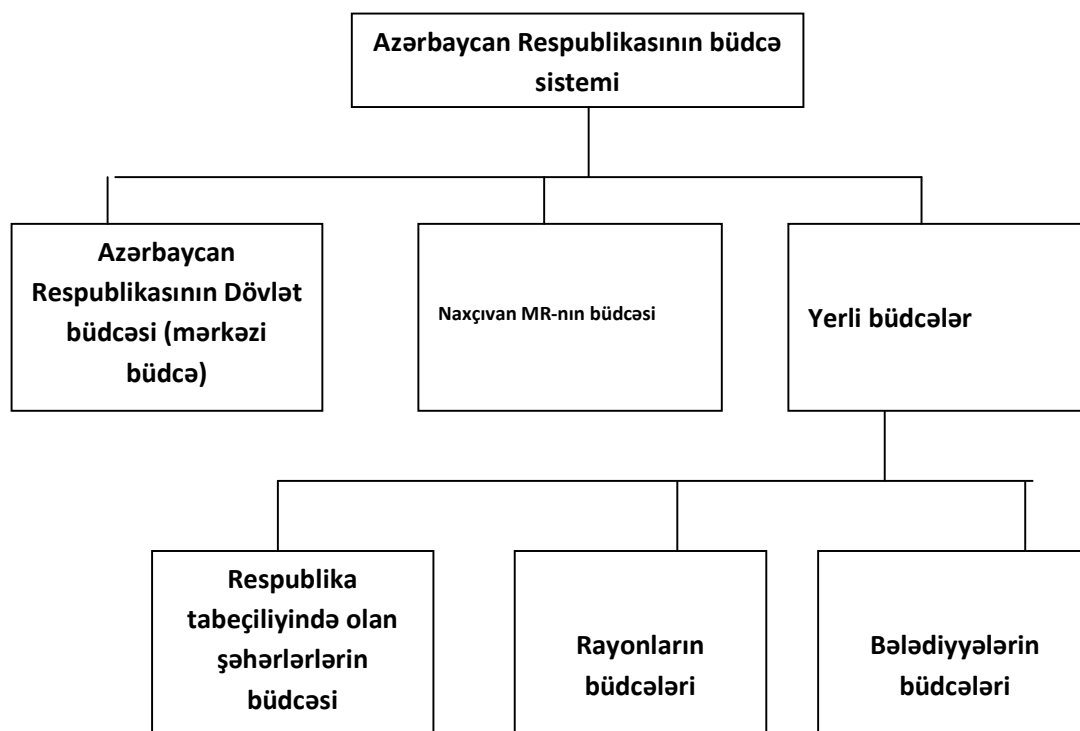
Dövlət maliyyəsi və onun səviyyəsi iqtisadi inkişafda daha önəmli yer tutur. Dövlət maliyyəsinin səviyyəsi cəmiyyətdə dövlətin rolu və funksiyaları ilə müəyyən edilir və hər bir ölkənin dövlət maliyyəsi onun dövlətinin xüsusiyyətlərini əks etdirir.

2.3 Dövlət maliyyəsinin idarə edilməsində büdcənin rolu

Dövlət maliyyəsi, ölkənin iqtisadi həyatında çox mühüm əhəmiyyətə malik olan iqtisadi sistemin bir qoludur. Bildiyimiz kimi, dövlət maliyyəsinin tərkibində qarşılıqlı büdcə əlaqələri mühüm yer tutur. Həmin, bu əlaqələr respublika və yerli hakimiyyət orqanları səviyyəsində təşkil edilir. Büdcə əlaqələri vasitəsilə dövlət strukturlarının əlində milli gəlirin xeyli hissəsi toplanır ki, bu vəsait maliyyə metodları ilə yenidən bölgü hesabına toplanılır. Respublikanın iqtisadi müstəqillik əldə etdiyi yeni şəraitdə respublika büdcəsi tam müstəqilliyə malik olur. Bu müstəqillik qanunvericilik aktları ilə müəyyən edilir. Onlar respublika və yerli dövlət idarəetmə və hakimiyyət orqanlarının maliyyə bazalarını təşkil edirlər. Hər iki səviyyədə büdcənin gəlir və xərclərinin tərkibi respublika və yerli dövlət hakimiyyəti orqanları arasında vəzifə bölgüsündən asılı olaraq müəyyən edilir.

Azərbaycan Respublikasının büdcə quruluşunu aşağıda sxem formasında göstərmək olar:

Sxem № (1)

Bununla yanaşı, büdcə dövlətin fəaliyyəti ilə sıx əlaqədə olan iqtisadi kateqoriya kimi nəzərdən keçirilir və onun müvafiq rol və vəzifələrini müəyyən edir. Tarixə nəzər yetirsək, XVIII əsrin axırlarından başlamış sənaye cəmiyyəti dövründə şəxsi maraq və şəxsi kapitalla üstünlük verildiyindən, bazarın "görünməz əli" qəbul edilir və öz fərdiliyi ilə seçilən mikroiqtisadiyyata üstünlük verildiyini görürük.

Qeyd etmək lazımdır ki, respublika büdcəsi ümumi vəzifələrin və sərhədlərin qorunması ilə əlaqədar yaranan funksiyaları təmin etmək üçündür. Onun resurslarından dövlətin məqsədli kompleks proqramlarının maliyyələşdirilməsi, dövlət xərclərinin təmin olunması üçün istifadə edilir. Həmçinin, respublika büdcəsi ölkə miqyasında sosial iqtisadi problemlərin həlli üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır. Onun köməyi ilə iqtisadiyyatın sabitləşdirilməsi, sosial sahənin inkişafı, xarici dövlətlərlə bağlanmış iqtisadi və siyasi müqavilələrin həyata keçirilməsi problemləri həll olunur.

Azərbaycan Respublikasının büdcə sistemi aşağıdakı mühüm prinsiplər əsasında qurulmuşdur:

- Büdcə sisteminin vahidliyi
- Müxtəlif səviyyəli büdcələrin müstəqilliyi.
- Gəlirəlin və xərclərin büdcələr arasında bölüşdürülməsi.
- Büdcələrin gəlirləri və xərclərinin, büdcədən kənar dövlət fondlarının həmin büdcələrdə tam əks olunması.
- Büdcələrin balanslaşdırılması
- Büdcə vəsaitinin istifadə edilməsində səmərəlilik və qənaət rejiminə əməl olunması.
- Büdcələrin aşkarlığı
- Büdcələrin həqiqiliyi (reallağı)
- Büdcə vəsaitinin ünvanlı və məqsədli istifadəsi

Eyni zamanda, respublika büdcəsində toplanmış vəsait ərazilər və istehsal sahələri üzrə bölünür. Lakin bu da öz növbəsində, iqtisadiyyatın sosial istiqamətlərinin inkişafı, respublikanın hər bir vətəndaşının sosial vəziyyətinin eyni səviyyədə müdafiə olunması, ictimai istehsalın mütərəqqi quruluşunun yaradılması üçün əsas olur. Respublika büdcəsi həmçinin ölkə miqyasında sosial iqtisadi problemlərin həlli üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Büdcənin köməyi ilə iqtisadiyyatın sabitləşdirilməsi, sosial sahənin inkişafı, xarici dövlətlərlə bağlanmış iqtisadi və siyasi müqavilələrin həyata keçirilməsi problemləri həll edilir.

Bildiyimiz kimi, Azərbaycan Respublikasında dövlət maliyyəsinin mühüm həlqələrindən biri də büdcədənənar fondlardır. Həmin fondlar bazarla tənzimlənən iqtisadiyyata keçid dövründə təşəkkül tapmağa başlamışdır. Bu fondların bəziləri əvvəllər büdcə vəsaiti hesabına yaradılırdı. Çünki, əvvəllər Azərbaycan Respublikasında aşağıdakı mühüm büdcədənənar fondlar mövcud olmuşdur:

1. Sosial-sığorta fondu.
2. Pensiya fondu.
3. Əhalinin məşğulluq fondu.
4. Əlillərin sosial müdafiəsi fondu
5. Digər məqsədli fondlar (innovasiya fondları, ətraf mühitin qorunması fondu, təbiəti mühafizə fondları və s.).

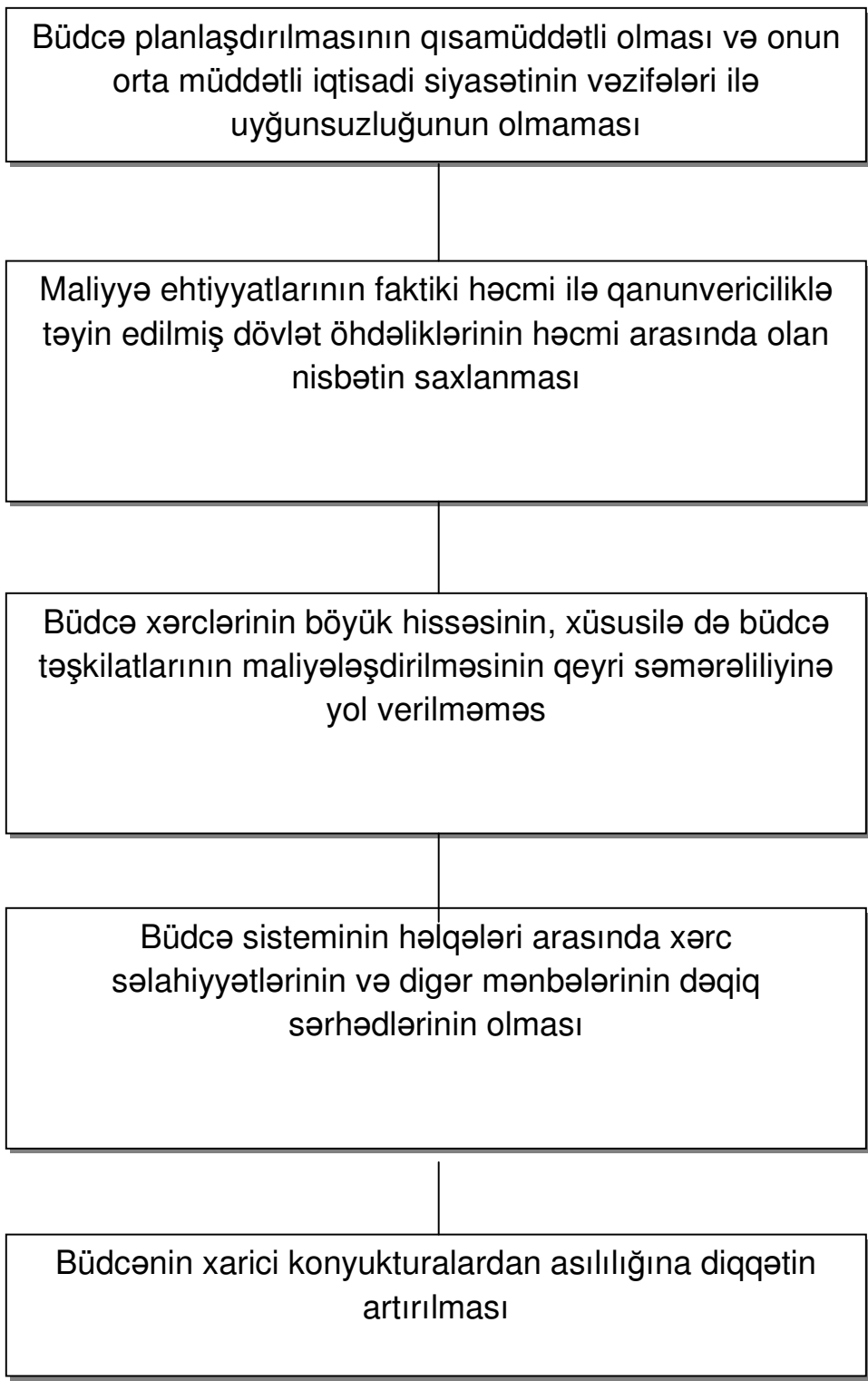
Lakin, hazırda bu fondlar vahid «Dövlət sosial müdafiə fondu» altında birləşdirilmişdir. İstənilən səviyyədə yaradılmış büdcədənənar fondun əsas təyinatı xüsusi məqsədli ayırmalar və sair mənbələr hesabına ayrı-ayrı tədbirlərin maliyyələşdirilməsidir. Burada vəsait yalnız qabaqcadan nəzərdə tutulmuş məqsədə yönəldilə bilər. Məhz buna görə də Milli Məclisdə Maliyyə Nazirliyi bir neçə dəfə (1995-ci ilin may və avqust aylarında) büdcədənənar fondların vəsaitinin büdcə gəlirlərinin tərkibinə daxil edilməsinin təklif etsə də, bu fikir Milli Məclis tərəfindən qəbul edilməmişdir. Büdcədənənar fondların əlahiddə şəkildə fəaliyyət göstərməsi

ölkədə iqtisadi və maliyyə sabitliyinin pozulduğu indiki dövrdə daha böyük əhəmiyyət kəsb edir. O mühüm sosial tədbirlərin vaxtında maliyyələşdirilməsini təmin edir. Respublika və yerli büdcələrindən fərqli olaraq büdcədənənar fondlar daha az məhdudlaşdırılır və qanunverici orqanlar tərəfindən daha az nəzarətə məruz qalırlar. Büdcədənənar fondların istiqamətini dəyişmək üçün həmişə parlamentdən icazə almaq lazım gəlmədiyi üçün onunla daha çevik manevr etmək olar. Məlumdur ki, bu hal bütün büdcədənənar fondlara aid deyil. Məsələn, pensiya fondunun istiqamətini dəyişmək üçün parlamentin dolayı qaydada olsa da, razılığı lazım gəlir.

Büdcədənənar fondlar həmçinin, maliyyə ehtiyatı rolunu oynayır və maliyyə çətinliyi yaranan bütün hallarda respublika və yerli hakimiyyət orqanları onların

vəsaitindən istifadə edə bilirlər. Büdcədənənar fondların təşkilinə büdcə vəsaitinin ayrılması isə yalnız büdcə kəsirinin olmadığı və ümumdövlət tədbirlərinin yerinə yetirilməsi üçün kifayət qədər büdcə ehtiyatı mövcud olduqdan sonra mümkündür. Bəzi alimlərin və praktik maliyyə işçilərinin indiki şəraitdə büdcədənənar fondlara büdcədən vəsait verilməsinə dair mülahizələri, fikrimizcə, səhvdir. Bu qayda büdcə kəsirini artırmaqla yanaşı, onun lüzumsuz xərclərinin artırılmasına və büdcədənənar vəsaitlərin talanmasına məsuliyyətin azalmasına gətirib çıxarırdı. Mərkəzləşdirilmiş dövlət gəlirləri içərisində əsas yeri büdcə gəlirləri tutur. Onun vəsaiti hesabına cəmiyyətin inkişafının iqtisadi və sosial məsələləri təmin edilir.

Azərbaycan Respublikasının büdcə siyasətinin əsas istiqamətləri:

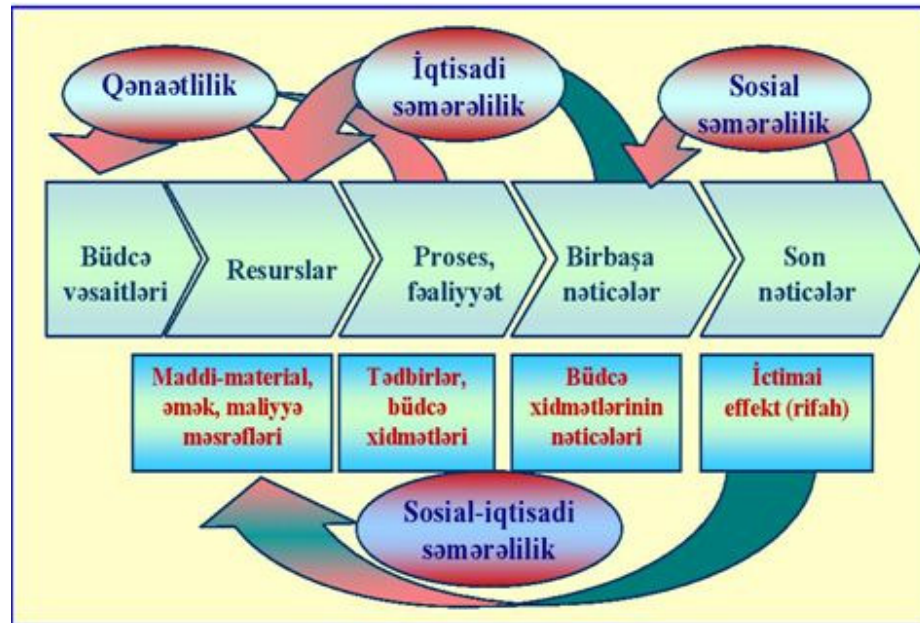
Büdcə münasibətlərinin obyektı kimi işə mənfəət, əmək haqqı və digər vergi tutulan və büdcə gəlirlərinin formalaşması mənbəyi olan tədiyyələr çıxış edə bilər. Öz növbəsində dövlət krediti münasibətlərinin obyektı müəssisə və təşkilatların müvəqqəti sərbəst pul vəsaitləri və əhalinin əmanətləridir.

Həm büdcə, həm də büdcədən kənar fondların təşkilində onun vasitəsilə maliyyə resurslarının əsas hissəsinin səfərbərliyə alınması təmin edilir. Son dövrlərdə büdcə gəlirləri mənbələri içərisində istiqrazların xüsusi çəkisi artmışdır. Ondan büdcə kəsirinin, həm də nəinki respublika, həm də yerli büdcələrin kəsirlərinin örtülməsində geniş istifadə edilir. Bununla birlikdə maliyyə bazarının olması istiqrazlardan həm də dövlət müəssisələrinin xərclərinin örtülməsi üçün istifadə edilməsinə imkan verir. Müəssisələrin modernləşdirilməsinə sərf edilən kapital qoyuluşunun maliyyələşməsi, müəssisələrin maddi-texniki bazalarının yeniləşdirilməsi və genişləndirilməsi istiqraz və rəqəllərinin satışından əldə edilən əlavə maliyyə resursları hesabına həyata keçirilə bilər. Dövlət tədricən sosial funksiyalarını yerinə yetirmək üçün xərcləri artırır. Əhalinin əsas sosial hüquqlarının təmin edilməsi, sosial proseslərin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi zəruriliyi müvafiq dövlət xərclərinin artmasına, onun tərkibinin genişləndirilməsinə səbəb oldu. Özü də, sosial xarakterli dövlət xərclərinin 3/4 hissəsi büdcədən və büdcədən kənar fondlardan maliyyələşdirilir. Son dövrlərdə dövlət maliyyəsinin bütün həlqələrinin inkişafı ilə yanaşı yerli maliyyənin rolu get-gedə artır. Sosial-mədəni infrastrukturun genişləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi xərcləri, maarif və səhiyyə müəssisələrinin saxlanması, ərazi tikintiləri xərclərinin maliyyələşdirilməsi əsasən yerli büdcələrə həvalə edilmişdir.

Dövlət büdcəsi və ya mərkəzi büdcə əsasən mərkəzi hökumətin fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsi üçün istifadə edilən ən iri pul fondudur. Onun vasitəsilə dövlət bir çox təsərrüfat proseslərinə təsir göstərə bilər. Dövlət hesabına ordu, hüquq-mühafizə orqanları, səhiyyənin, təhsilin dövlətə məxsus hissəsi, elm və mədəniyyət, ətraf mühitin mühafizəsi kimi sahələr maliyyələşdirilir.

Büdcədən kənar fondların vəsaitləri isə təyinat üzrə məqsədli proqramların maliyyələşdirilməsi üçün istifadə olunur.

Büdcə xərclərinin nəticələrlə əlaqəsi aşağıdakı kimi ifadə olunur:

Milli iqtisadiyyatının inkişafında və əhəlinin sosial rifahının yüksəldilməsində maliyyə sisteminin əhəmiyyətli rolu vardır ki, bu da büdcə təsnifatında və dövlət büdcəsinin xərclərində özünü əks etdirir. Dövlət büdcəsi sosial və iqtisadi siyasət balansının ilkin vəziyyətini müəyyən edir, o, cəmiyyətin inkişaf meyilləri və onların əldə edilməsi yolları arasındakı nisbəti göstərir. Bu balansın konkret formalarından olan yığım və istehlak arasında, iqtisadi səmərəlilik və sosial ədalət, iqtisadi inkişafın müxtəlif modelləri arasında olan nisbətlərdir. Bir tərəfdən büdcənin fərqli xüsusiyyəti onun bilavasitə vətəndaşların maraqlarına yönəldilməsidirsə, büdcənin digər mühüm əhəmiyyətli xüsusiyyəti isə onun ictimai məhsulun bölüşdürülməsi və istehlak sferasını əhatə etməsidir. Məlumdur ki, bölgünün xarakteri istehsalın xarakteri ilə müəyyən

olunur, lakin nisbi muxraiyyətə malik olan bölgü münaqişələri istehsal prosesini ya ləngidə, ya da onu sürətləndirə bilər. Digər tərəfdən isə büdcənin spəsfikliyi onun iqtisadi və maddi sərvətin artırılmasına yönəldilməsidir. Bu isə bölgü sahəsində seçim azadlığını genişləndirir və dövlətin iqtisadi siyasətinin həyata keçirilməsi üçün geniş imkanlar yaradır.

Dövlət büdcəsində cəmiyyətin inkişafının tsikli xarakteri və onun dinamikası əks olunur, köhnə prinsiplər də mütləq mənada inkar olunmur, bütün müsbət meyillər isə inkişafın yeni mərhələsində mümkün qədər nəzərə alınması və onun optimal həcmi müəyyən edilməlidir.

Büdcə ilə dövlət ilk növbədə vətəndaşların maraqlarını qorumağıdır. Nəzərə alsaq ki, beynəlxalq əmək şəraitində tam azadlıq qeyqi-mümkündür, onda, beynəlxalq maliyyə axınları milli istehsal və ticarətin dövlət sərhədlərindən kənara çıxmasına səbəb olur. Bu prosesdə dövlət xarici kreditlərdən istifadə etməli olduğundan, idxal-ixrac əməliyyatlarını maliyyələşdirdiyindən, qızıl-valyuta ehtiyatlarını formalaşdırıb yerləşdirdiyindən bu prosesdə büdcə də iştirak edir. Büdcənin nisbi iqtisadi azadlığa malik olması dövlətin vətəndaşlarının əməyi ilə yaradılmış milli gəlirin bir hissəsinin beynəlxalq mübadiləyə cəlb edilməsinə səbəb olur.

İnkişaf etmiş ölkələrin iqtisadçıları və siyasətçiləri arasında büdcə siyasətinin aparılmasının sərtlilik səviyyəsi haqqında vahid fikir yoxdur.

ABŞ-la müqayisədə xərclərin və büdcə kəsirinin yüksək olduğu Avropa ölkələrinin hökumətləri, onun azaldılmasını maliyyə siyasətinin əsas vəzifəsi hesab etsələr də öz maliyyə imkanlarını real qiymətləndirir və bir qayda olaraq büdcənin tam balanslılığının təmin edilməsini əsas məqsəd hesab etmirlər. Habelə müəyyən səviyyədə qəbul edilən büdcə kəsiri iqtisadi artım amili kimi nəzərdən keçirilir.

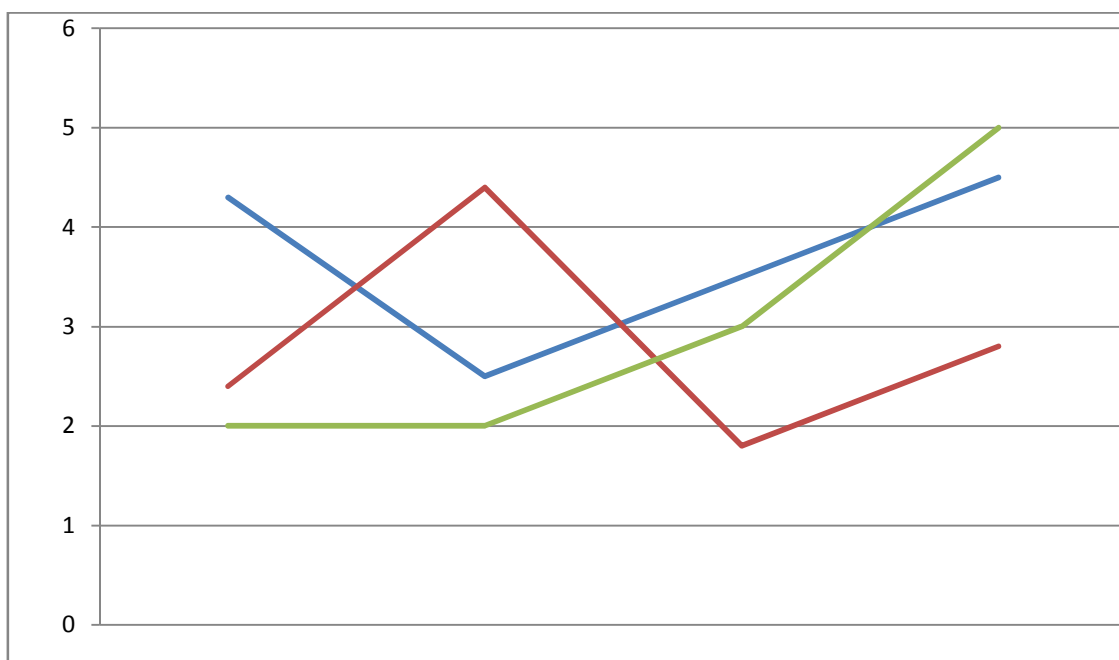
Bəzi iqtisadçılar belə hesab edirlər ki, iqtisadi artıma nail olmaq üçün dövlət xərcləri azaldılmalı, dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsi zəiflədilməli və sözsüz ki,

vergilər azaldılmalıdır və digəri isə ÜDM-un yenidən bölüşdürülən hissəsinin minimum maddi tələbatların ödənilməsi üçün onsuz da azlıq edir fikirindədirlər. Hər iki qrupdan olan iqtisadçılar öz mövqelərini sübut etmək üçün beynəlxalq təcrübəyə müraciət edirlər. Birinci qrup iqtisadçılar Asiya ölkələrinin təcrübəsinə geniş yer verirlər yəni keçid şəraitində fəaliyyət göstərən bu ölkələrdə ÜDM-da dövlət xərclərinin xüsusi çəkisi aşağı olsa da artım tempi xeyli yüksəkdir.

Eyzenhauer hökuməti həkimliyyətinin ilk illərində büdcə tarazlığının və maliyyə məsuliyyətinin əsas konsepsiyasına əsaslanırdı. Lakin 1958-ci ilin böhranı nəticəsində o dövr üçün çox böyük bir büdcə kəsiri yarandı. Nikson hökuməti büdcənin balanslılığına nail olacağına söz verdi. Vergi siyasətinin rolu xeyli azaldı. M.Fridman isə monetaristlərin iqtisadi stabilləşmə nəzəriyyəsinə mühüm əhəmiyyət verirdi. Monetaristlər dövriyyədəki pul kütləsinin artımının 4% həddində məhdudlaşdırılmasını tələb edirdilər. Nikson hökuməti ilk vaxtlar sərt maliyyə və büdcə siyasəti aparırdı. Lakin artıq 1970-ci ildə bu nəzəriyyədən faktiki olaraq imtina edildi, dövriyyədəki pul kütləsinin artımı 8%-dən çox oldu, büdcənin kəsiri kəskin sürətdə artdı.

Əgər XIX əsrin 80-cı illərində inkişaf etmiş Avropa ölkələrində dövlət xərclərinin çəkisi ÜDM-un 10%-i həddində idisə, XX əsrin 90-cı illərinin ortalarında adambaşına düşən ÜDM-un həcmi yüksək sürətdə artdığı halda o cəmi 3-5 dəfə artmışdır, Yaponiya və ABŞ-da 35%, Avropa ölkələrində 45-55% həddində olmuşdur. Bu o deməkdir ki, ölkənin iqtisadi inkişaf səviyyəsi birmənalı olaraq ictimai məhsulun dövlət tərəfindən yenidən bölüşdürülən hissəsi ilə müəyyən olunur.

Son illərdə ölkəmizdə ümumidaxili məhsul 2,5 dəfə, dövlət büdcəsinin xərcləri isə 3,3 dəfə artıb. Əhalinin gəlirləri 2 dəfə, adambaşına düşən ümumidaxili məhsul 2,5 dəfə artıb.

Büdcə siyasətinin formalaşması konsepsiyası ilk növbədə büdcənin hər il balanslaşdırılmasıdır. Bu konsepsiya ona əsaslanır ki, büdcə ümumiyyətlə balanslaşdırılmalı və iqtisadi stabilləşdirici funksiyanı yerinə yetirməlidir. Bir qayda olaraq tənəzzülün qarşısını almaq üçün hökumət vergiləri azaldır, xərcləri isə artırır, yəni, bilərəkdən büdcə kəsiri yaradır. Belə bir vəziyyətdə yaranan inflyasiya şəraitində isə hökumət vergiləri artırır, xərcləri isə azaldır.

Büdcədə yaranan müsbət saldo isə tənəzzül dövründə meydana gələn büdcə kəsirinin aradan qaldırılmasına imkan verir.

Dövlət maliyyə vəsaitlərinin təyinatı üzrə səmərəli xərclənməsi, dövlət vəsaitinin formalaşmasında və xərclənməsində ehtiyatların müəyyən edilməsi, dövlət büdcəsinə və büdcədən kənar dövlət fondlarına hesablanmış borcların vaxtında və tam ödənilməsi, habelə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin artırılması üzrə ehtiyatların aşkar edilməsi və bu işlərin xüsusi dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirilməsi dövlət nəzarəti vasitəsilə həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasının 2014-cü il dövlət büdcəsinin gəlirləri 18 384 milyon manat, xərcləri 20 063 milyon manat (o cümlədən, mərkəzləşdirilmiş gəlirləri 17 601 576,0 min manat, yerli gəlirləri 782 424,0 min manat və mərkəzləşdirilmiş xərcləri 18 433 551,0 min manat, yerli xərcləri 1 629 449,0 min manat) məbləğində olmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının 2014-cü il dövlət büdcəsinə vergi daxilolmaları Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi ilə müəyyən olunmuş vergi dərəcələrinə uyğun olaraq hesablanmışdır.

Azərbaycan Respublikasında istehsal edilən və qiymətləri tənzimlənən məhsulların ixracı zamanı məhsulların kontrakt (satış) qiyməti ilə (ixracı ilə bağlı xərclər çıxılmaqla) ölkədaxili toptansatış qiyməti arasındakı fərqdən dövlət büdcəsinə 30 faiz həcmində yığım tutulur.

2014-cü il yanvarın 1-dən qüvvədə olan büdcənin ümumi gəlirləri 18 milyard 384 milyon manat, xərcləri isə 20 milyard 63 milyon manat məbləğində təsdiq olunmuşdur. Azərbaycan Respublikasının 2015-ci il dövlət büdcəsinin gəlirləri 19 438 000,0 min manat, xərcləri 21 100 000,0 min manat (o cümlədən, mərkəzləşdirilmiş gəlirləri 18 603 462,0 min manat, yerli gəlirləri 834 538,0 min manat, mərkəzləşdirilmiş xərcləri 19 446 050,0 min manat, yerli xərcləri 1 653 950,0 min manat) məbləğində olmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının 2014-ci il dövlət büdcəsinin xərcləri

Xərc bölmələri	2014-cü il				
	proqnoz	icra	fərq	faiz	
XƏRCLƏRİN CƏMİ	9 207,6	8 723,8	-483,8	94,7	
	<i>o cümlədən:</i>				
1	Ümumi dövlət xidmətləri	672,7	619,1	-53,6	92,0
2	Müdafiə	779,6	783,5	3,9	100,5
3	Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-mühafizə və prokurorluq	498,3	461,9	-36,4	92,7
4	Təhsil	658,9	626,9	-32,0	95,1
5	Səhiyyə	291,0	277,0	-14,0	95,2
6	Sosial müdafiə və sosial təminat	974,4	987,4	13,0	101,3
7	Mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi və digər kateqoriyalara aid edilməyən sahədə fəaliyyət	145,9	137,1	-8,8	94,0
8	Mənzil və kommunal təsərrüfatı	163,0	153,0	-10,0	93,9
9	Yanacaq və enerji	0,7	0,7	0,0	100,0
10	Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı, balıqçılıq, ovçuluq və ətraf mühitin mühafizəsi	205,5	195,5	-10,0	95,1
11	Sənaye, tikinti və faydalı qazıntılar	3 798,5	3 553,6	-244,9	93,6
12	Nəqliyyat və rabitə	39,1	37,1	-2,0	94,9
13	İqtisadi fəaliyyət	150,6	144,6	-6,0	96,0
14	Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər	829,4	746,4	-83,0	90,0
Toplam					

Dövlət büdcəsinin xərcləri: 2015-ci ilin birinci rübündə mədaxili 3938,8 mln. manat, xərcləri 4198,8 mln. manat olmuş, 251,0 mln. manat məbləğində büdcə kəsiri (defisit) yaranmışdır. Dövlət büdcəsinin gəlirləri: 2015-cü ilin birinci rübündə dövlət büdcəsinin mədaxili 3900,8 mln. manat proqnoza qarşı 3938,8 mln. manat və yaxud 1,0 faiz çox olmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi tərəfindən mədaxil proqnozu 102,6 faiz icra edilməklə dövlət büdcəsinə 1594,8 mln. manat vəsait təmin edilmişdir.

Lakin, həmin vəsaitin 69,5 faizi və yaxud 1051,6 mln. manatı qeyri-neft sektorundan daxilolmaların payına düşür ki, bu da 2014-cü ilin müvafiq dövrünə nisbətən 4,6 faiz çoxdur.

2015-ci ilin birinci rübündə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi proqnoza 100,5 faiz əməl edərək büdcəyə 341,9 mln. manat vəsait təmin edilmişdir ki, bu da ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 3,5 faiz və yaxud 11,5 mln. manat çoxdur.

Dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilən təşkilatların ödənişli xidmətlərindən daxilolmaları 48,6 mln. manat təşkil etmişdir.

Sair daxilolmalar üzrə büdcəyə 11,8 mln. manat vəsait daxil olmuşdur ki, bu da ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 1,4 mln. manat və yaxud 13,5 faiz çoxdur.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Fondundan dövlət büdcəsinə 1941,7 mln. manat vəsait transfert edilmişdir. Xərclər: 2015-cü ilin üç ayında dövlət büdcəsinin xərcləri proqnoza nisbətən 89,9 faiz və yaxud 4189,8 mln. manat icra olunmuşdur. 2015-cü ilin üç ayında dövlət büdcəsinin xərcləri proqnoza nisbətən 89,9 faiz və yaxud 4189,8 mln. manat icra olunmuşdur.

İqtisadi təsnifata uyğun olaraq cari ilin üç ayında dövlət büdcəsi xərclərinin 33,0 faizi və yaxud 1380,6 mln. manatı sosialyönlü xərclərin (əməyin ödənişi fondu,

təqaüd və sosial müavinətlər, dərman və ərzaq xərcləri) maliyyələşdirilməsinə yönəldilmişdir ki, bu da ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 8,5 faiz və yaxud 108,7 mln. manat çoxdur.

Dövlət büdcəsinin gəlir və xərcləri

	XƏRCLƏR	GƏLİRLƏR
2014	17 601 576,0	18 433 551,0
2015	18 603 462,0	19 446 050,0

Funksional təsnifata uyğun olaraq 2015-ci ilin üç ayında ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə müdafiə xərclərinə 24,2 faiz (96,5 mln. manat), iqtisadi fəaliyyətlə bağlı xərclərə 13,0 faiz (7,7 mln. manat), səhiyyə xərclərinə 7,0 faiz (7,8 mln. manat), sosial müdafiə və sosial təminat xərclərinə 0,7 faiz (3,6 mln. manat) çox vəsait yönəldilmişdir.

Cari ilin üç ayında dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərclərindən elm, təhsil, səhiyyə, sosial, mədəniyyət, idman və digər sosial-mədəni və məişət təyinatlı obyektlərin tikintisinə və yenidən qurulmasına 507,7 mln. manat, enerji, su və qaz təchizatı, nəqliyyat, kommunal, meliorasiya infrastrukturalarının tikintisinə, yenidənqurulmasına və digər sahələrə 911,6 mln. manat vəsait yönəldilmişdir. Naxçıvan Muxtar Respublikasında həyata keçirilən investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsinə 10,2 mln. manat vəsait sərf edilmişdir.

2015-ci ilin üç ayında büdcə təşkilatlarının təqdim etdikləri xərc sifarişləri üzrə xəzinədarlıq orqanları tərəfindən qəbul edilmiş öhdəliklər tam və vaxtında maliyyələşdirilmişdir. Cari ilin 1-ci rübündə dövlət büdcəsində 251,0 mln. manat kəsir

yanarmışdır ki, bu da mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq 2015-ci il 1 yanvar tarixə dövlət büdcəsinin vahid xəzinə hesabının qalığı və özəlləşdirmədən daxilolmalar hesabına örtülmüşdür.İcmal büdcə: cari ilin üç ayında icmal büdcənin gəlirləri 4367,2 mln. manat, icmal büdcənin xərcləri isə 4967,2 mln. manat icra olunmuşdur ki, bu da ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 1,6 mln. manat coxdur.

Bildiyimiz kimi, dövlət büdcəsi vergilər və s. daxilolmalardan formalaşır və dövlətin iqtisadi və həmçinin , hərbi gücünün göstəricisidir. Dövlət büdcəsində toplanmış maliyyə vəsaitlərini düzgün istiqamətə yönləndirməli, baş verə biləcək qanunsuzluqların qarşısı alınmalı, respublikanın siyasi, iqtisadi və sosial vəziyyətinin yüksəldilməsinə xidmət olunmalıdır.

2.3. Müasir şəraitdə dövlət maliyyəsinin idarə olunması problemləri

Dövlət maliyyə sisteminin idarə olunması zamanı qarşıya müxtəlif problemlər çıxır. İdarəetmədə bu problemlər ilk növbədə dövlət maliyyə sisteminin ayrı-ayrı sahələrində yaranır.

Son illər ərzində Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən islahatlar ölkə iqtisadiyyatının bütün sahələrində əhəmiyyətli nailiyyətlərin əldə olunmasına imkan vermişdir.

Büdcə islahatı özündə dərin və köklü dəyişiklikləri birləşdirən kompleks prosesdir. Belə bir radikal islahatın həyata keçirilməsi üçün mərhələlər üzrə ardıcıl, dəqiq və işlək proqram hazırlanmalıdır.

Fikrimizcə, maliyyə siyasətində həyata keçirilən islahatlar iqtisadiyyatın həm dövlət, həm də özəl sektoru üçün geniş inkişaf imkanları açır. Sözsüz ki, hökumət tərəfindən həyata keçirilən maliyyə siyasəti birmənalı deyildir. Onun həm mənfəi, həm də müsbət tərəfləri vardır.

Xalq təsərrüfatının iqtisadi bazasının möhkəmləndirilməsinə özəl bölmənin inkişafı geniş və hərtərəfli təkan verə bilər.

Əldə edilmiş makroiqtisadi sabitlik möhkəmləndirilmiş, inflyasiya tempinin məqbul səviyyədə stabilliyi və valyuta bazarında sabit və proqnozlaşdırıla bilən vəziyyət təmin edilmiş, struktur islatahların həyata keçirilməsi nəticəsində müəssisələrin böyük qismi öz fəaliyyətlərini bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun olaraq səmərəli təşkil edə bilmişlər.

Hal-hazırda iqtisadiyyata investisiya qoyuluşunun dinamik axını davam edir.

Bütün maliyyə mənbələri hesabına istifadə edilmiş investisiya sənaye sahələrinin inkişafına, kənd təsərrüfatına, tikintiyə, ticarət və xidmətə, nəqliyyata, rabitəyə, mənzil tikintisinə və digər sahələrə yönəldilmişdir.

Milli iqtisadiyyatımızın inkişafının mühüm elementlərindən biri ölkədə həyata keçirilən investisiya siyasəti və bu əsasda ölkə iqtisadiyyatına cəlb edilmiş investisiyalardır.

Ölkə iqtisadiyyatının yenidən qurulması, onun müasir dövrün tələblərinə uyğun formalaşdırılması, cəlb edilmiş investisiyaların həcmi ilə yanaşı, bu investisiyaların maksimum səmərəli şəkildə istifadə edilməsindən asılıdır. Bu baxımdan, cəlb edilmiş investisiyaların ölkə iqtisadiyyatının sahələri və ölkənin regionları üzrə paylanması və onun iqtisadiyyatın bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan, bir-birinin inkişafını şərtləndirən sahəvi və regional istehsal komplekslərinin inkişaf etdirilməsinin müasir vəziyyətinin öyrənməsi və onun təkmilləşdirilməsi mühüm məsələlərdən biridir. Qeyd etmək lazımdır ki, son illər ərzində ancaq Bakı şəhərində istifadə edilmiş investisiyalar ümumi investisiya qoyuluşlarının böyük bir qismini əhatə etməklə neft və təbii qazın hasilatında istifadə edilmişdir. Digər regionlarda isə investisiya qoyuluşları o qədər də əhəmiyyətli olmamış, onun böyük bir hissəsi qeyri-istehsal təyinatlı, yəni daha çox qeyri-istehsal təyinatlı tikinti-quraşdırma işlərinə yönəldilmiş investisiyalar olmuşdur və ümumi

investisiya qoyuluşlarının tərkibində kənd təsərrüfatına yönəldilmiş xərclərin payı 0,7-1,2 faiz təşkil etmişdir.

İqtisadi islahatların aparılması ölkə iqtisadiyyatına xarici kapitalın cəlb olunması təcrübəsinin təkmilləşdirilməsini və onun təhlilini, investisiya mühitinin daha da sabitləşdirilməsini tələb edir.

Bazar münasibətlərinə keçidin ilk illərində iqtisadiyyatda yaranan problemlərin və həmçinin daxili kapital çatışmazlığının aradan qaldırılması hər şeydən əvvəl ölkəyə xarici investisiya axınının sürətləndirilməsini tələb edirdi. Bu isə öz növbəsində məqsədyönlü və çevik investisiya siyasətinin aparılmasını zəruri məsələ kimi qarşıya qoyurdu.

Fikrimizcə, Respublikamızda neft sektoru ilə yanaşı başqa sahələrin də inkişaf etdirilməsinə geniş imkanlar vardır və bu istiqamətdə düzgün, məqsədyönlü investisiya siyasəti aparılır. Müasir şəraitdə xüsusilə regionların inkişafına yönələn «regional investisiya siyasəti» aparmaqla ərazilər üzrə iqtisadi inkişafın tənzimlənməsinə şərait yaradılmalıdır. Belə ki, yerləşdiyi məkandan asılı olaraq hər bir regionun potensial imkanlarını əks etdirən şəffaf informasiya bazası formalaşdırılmasına ehtiyac duyulur. Bundan başqa, ölkədə və ya regionlarda ixtisaslaşmış bazar infrastrukturunun yaradılması xarici investorları sənayenin digər sahələrinə investisiya qoymağa maraqlandıra bilər.

Belə bir qənaətə gəlmək olar ki, bazar iqtisadiyyatının formalaşmaqda olduğu müasir şəraitdə xarici investorlarda iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinə investisiya qoymağa maraq yaradılması bir tərəfdən bazar iqtisadiyyatının formalaşmasının sürətlənməsinə, digər tərəfdən də yeni iş yerlərinin yaradılmasına və əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəlməsinə, işsizliyin azaldılmasına müsbət təsir göstərə bilər.

İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, ölkəyə cəlb olunan investisiyalar hər zaman özünü doğrultmur. Xarici kapitalın milli iqtisadiyyata cəlb olunması təbii

ehtiyatların ölkədən çıxarılmasına, ölkə iqtisadiyyatının asılılığına, xarici borcların artmasına səbəb ola bilər.

Məlumdur ki, dövlət maliyyə sistemi fasiləsiz olaraq fəaliyyət göstərir və bu fəaliyyət ərzində ölkə bəzən maliyyə çətinlikləri ilə üzləşir. Ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına yönəldilmiş proqramların həyata keçirilməsini təmin etmək, dövlət büdcəsinin kəsirini örtmək, dövlət investisiyalarını maliyyələşdirmək üçün vəsait cəlb etmək məqsədilə dövlət borcu yaranır. Dövlət borcu mexanizminin yüksək vergiləri müəyyən qədər əvəzlədiyini və nəticədə sərbəstləşən vəsaitlərin daha səmərəli istifadəsinə imkan yarandığını iddia edən B.Xeyfəç alman maliyyəçisi L.Ştaynın yanaşmasına istinad edir: “ borcu olmayan dövlət ya öz gələcəyi barədə az düşünür, ya da cari vəziyyətindən çox tələb edir.” Ola bilsin ki, L.Ştaynın yanaşması bir qədər mübahisəlidir, lakin, bu fikrin səhv olduğunu da demək olmaz. Məsələn, son illərdə Azərbaycan “Şimal” HES-in, buxar generator qurğusunun tikilməsi üçün Yaponiyadan 426,5 milyon dollar kredit alıb. Nəticədə xarici borcumuz artıb. Lakin ölkənin gələcəyi baxımından, ölkənin etibarlı enerji təminatı baxımından lazımlı bir iş görülüb. Bu vəsaiti ölkənin daxili resursları hesabına da toplamaq mümkün idi və ilk baxışdan elə görünə bilər ki, daxili mənbələrdən istifadə daha effektiv olardı. Amma məlumdur ki, daxili resurslar məhduddur və bu layihənin reallaşmasına vəsait cəlbi ya daha çox vergilər toplamaqla, ya da digər layihələrin gerçəkləşməsini təxirə salmaqla mümkündür. Beləliklə, ölkənin tərəqqisi və inkişafı baxımından dövlət borcunun mövcudluğu təhlükə deyil, labüd bir prosesdir. Lakin əgər bu proses idarə olunmasa və başlı-başına buraxılsa, bax o zaman əsil təhlükə yarana bilər.

Dövlət borcu problemlərini tədqiq edən rus iqtisadçısı B.Xeyfəç bildirir ki, “idarə edilən borcun mövcudluğu müəyyən mənada vətəndaşlar üçün nemətdir”. Lakin bu “nemət” bəzi hallarda makroiqtisadi sabitlik üçün təhlükəyə çevrilir və müxtəlif ölkələrdə XX əsrdə baş verən böhranlar bu faktı təsdiqləyir. Ötən əsrin 50-ci illərindən sonuna qədər baş verən 500 defolt hadisəsi ilə birgə bu dövrdə Argentina və Braziliyada

13, Türkiyədə 11, Polşada 12, Meksikada 9 borc böhranı baş verib. Ölkələrin dövlət borcunun iqtisadi və siyasi sabilliyə göstərdiyi neqativ təsir barədə bir çox məlumatları ərz etmək olar, ancaq maliyyəçi menecerlər bu cür tarixi sənəmlərin yazılması ilə məşğul olmamalıdır. Onlar maliyyə sisteminin, o cümlədən dövlət maliyyə sisteminin effektiv idarəçiliyini həyata keçirməlidirlər. Bu baxımdan maliyyəçilər üçün cavablandırılması vacib olan əsas sual bu olmalıdır ki, “bütövlükdə vətəndaşlar üçün nemət olan dövlət borcu nədən bəzən vətəndaşlar üçün ağır yük və itki olur?”

Məlumdur ki, Avropa ölkələrinin avrozonaya daxil olmaq meyarlarından biri dövlət borcunun ÜDM-nin 60%-dən yuxarı olmasıdır. Eyni zamanda borca xidmət göstəricisi norması üçün son hədd 20-25 % hesab edilir. Əlbəttə dövlət borclarının idarə edilməsində yalnız xarici borclar üzrə vəziyyəti xarakterizə edən göstəricilərə əsaslanmaq yalnış olardı. Belə ki, 1990-cı ildə Braziliya öz daxili borc öhdəliklərindən imtina edərkən bu borcun həcmi 62 milyard dollar ətrafında idi. Lakin məsələ yalnız dövlət borcunun təhlükəli həcm səviyyəsi ilə məhdudlaşmır. Yəni xarici və ya daxili borcların mütləq həcmi ilə yanaşı dövlət borcunun müddət üzrə strukturu da əhəmiyyətlidir.

Beləliklə, dövlət borcunun effektiv idarəçiliyi üçün başqa göstəricilərə də ehtiyac vardır və iqtisadi ədəbiyyatlarda digər göstəricilər də təklif edilir. Xaysın kritik faiz norması modelinə görə borc vəsaitlərindən effektiv istifadə üçün əsas şərt borc üzrə ödənişlər tempinin ÜDM tempindən yüksək olmasıdır.

Dövlət borcunun ağırlığını xarakterizə edən başqa bir göstərici isə borca xidmət əmsalı hesab edilə bilər. Bu göstərici uzunmüddətli və qısamüddətli kreditlərin və onların faizlərinin ödənilməsi üzrə növbəti ödənişlərin həcmnin valyuta daxilolmalarına nisbəti kimi hesablanır.

Dövlət borcunun idarə edilməsində başqa göstəricilərdən də - məsələn, dövlət borcunun dövlət borcunun dövlət gəlirlərinə olan nisbətindən, dövlət borcuna xidmətin həcmnin dövlət xərclərinə olan nisbətindən və s.-dən istifadə olunur.

Məlum oldu ki, dövlət borcunun makroiqtisadi sabitlik üçün təhlükəyə çevrilməməsi üçün düzgün idarə olunması lazımdır. Dövlət borcu Maliyyə Nazirliyi tərəfindən idarə olunur. Dövlət borcunun idarə olunması prosesində Maliyyə Nazirliyi aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirir:

- borc öhdəliyinin şərtlərini, maliyyə bazarlarından vəsaitlərin cəlb edilməsi imkanlarını qiymətləndirir

- dövlət borcunun və dövlət zəmanətinin müvafiq il üçün dövlət büdcəsi haqqında Azərbaycan Respublikası qanunu ilə müəyyənlanmış yuxarı hədlərinə əməl olunmasını təmin edir

- dövlət borcunun və dövlət zəmanəti üzrə yaranmış borcun idarə olunması təmin edir

- Azərbaycan Respublikasının dövlət borcunun və dövlət zəmanəti üzrə yaranmış borcun strukturunu təkmilləşdirmək sahəsində zəruri tədbirləri görür

- dövlət borcunun təkrar maliyyələşdirilməsi və təkrar maliyyələşdirilməsi və təkrar strukturlaşdırılması əməliyyatlarını aparır

- dövlət borcunun idarə olunmasına dair Hökumətə təkliflər verir

Ölkədə investisiyaların cəlb edilməsi istiqamətində qarşıya çıxan bir sıra problemlərin həlli üçün aşağıdakı məsələlərə baxılması məqsədəmüvafiqdir:

- qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi;

- investorlar üçün maliyyə, valyuta, vergi, tarif tənzimlənməsində dəqiq hüquqi bazanın yaradılması;

- investisiyaların stimullaşdırılması tədbirlərinin işlənilib hazırlanması;

- xarici investisiyaların ixracyönümlü emal-sənaye infrastruktura və kənd təsərrüfatı sahələrinə yönəldilməsi.

- bütün mənbələr üzrə investisiyaların iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrinə cəlb edilməsi.

Fikrimizcə, maliyyə resurslarının daha səmərəli investisiyalaşdırılmasını təmin edən bir sıra istiqamətləri ayırmaq lazımdır:

- istehsalın kompüter təminatının inkişafına təkan verən müəssisələrin texniki silahlandırılmasının güzəştli maliyyələşdirilməsi;
- kadrların ixtisas səviyyəsinin yüksəldilməsi ilə əlaqədar xərclərin maliyyələşdirilməsi;
- ictimai istehsalın sahəvi və ərazi quruluşunda irəliləyişlərin təmin edilməsinə istiqamətlənmiş proqramların həyata keçirilməsi;
- xalq təsərrüfatının ayrı-ayrı sahələri arasında nisbətənin müəyyənəşdirilməsi.

Hazırda yerli büdcələr kifayət qədər maliyyə resurslarına malik deyildirlər. Bu isə tez-tez vergi qanunvericiliyinin pozulmasına gətirib çıxarır. Bunun da bir sıra səbəbləri vardır:

- maliyyə resurslarının regional və yerli büdcələrin əhəmiyyətinin azalmasına gətirib çıxaran ölkənin mərkəzi büdcəsində yüksək dərəcədə cəmlənməsi;
- yerli büdcələrin xərclərinin müvafiq gəlirlərlə möhkəmləndirilməməsi;
- yuxarı hakimiyyət orqanları tərəfindən aşağı səviyyəli orqanlara həvalə edilmiş, lakin kifayət qədər maliyyə resursları ilə təmin edilməyən tapşırıqların verilməsi.

Büdcə sisteminin müasir vəziyyətini aşağıdakı kimi xarakterizə etmək olar:

- maliyyə resurslarının əhəmiyyətli hissəsinin mərkəzi büdcədə cəmlənməsi;
- konkret olaraq aşağı səviyyəli büdcəyə vəsaitlərin ayrılması zamanı rast gəlinən subyektivizm halları;
- ərazi büdcələrinin formalaşdırılması metodologiyasının xərclərə əsaslanması;

Fikrimizcə, maliyyə resurslarının daha səmərəli investisiyalaşdırılmasını təmin edən bir sıra istiqamətləri ayırmaq lazımdır. Ölkədə həyata keçirilməsini zəruri hesab etdiyimiz büdcə islahatının aşağıdakı aspektlərini qeyd etmək istərdik:

- büdcə sisteminin qurulması prinsiplərinin nəzəri cəhətdən yenidən işlənməsi və əsaslandırılması;

- inkişaf etmiş ölkələrin təcrübədə işlənmiş prinsiplərini özündə əks etdirə bilən büdcə mexanizminin yaradılması;

- müxtəlif səviyyəli hakimiyyət orqanlarının yerinə yetirdikləri səlahiyyətlərə və funksiyalara uyğun olaraq xərclərin büdcə sistemi həlqələri arasında bölgüsü üzrə müasir normativ aktların işlənilməsi və qəbul edilməsi.

Ümumiyyətlə, maliyyə sistemində və onun tərkib hissəsi olan büdcə sistemində yaranan problemlər nəticəsində dövlət büdcəsində kəsir yaranması ehtimalı da yüksəlir. Büdcə kəsirinin stabil saxlanması inflyasiya prosesinə öz müsbət təsirini göstərməyə bilməz.

Fikrimizcə, stabil büdcə kəsirinin təsir dərəcəsi bir çox hallarda onun maliyyələşdirmə üsullarından asılıdır. Bu üsullar aşağıdakılardır:

- Pul-kredit emissiyası;
- İstiqrazların buraxılışı;
- Dövlət büdcəsinə vergi daxilolmalarının artırılması.

İnflyasiya səviyyəsinin yüksəldiyi şəraitdə Oliver-Tanzi effekti (vergi ödəyiciləri tərəfindən dövlət büdcəsinə vergi ödəmələrinin köçürülməsi vaxtının şüurlu surətdə uzadılması) yaranır. İnflyasion gərginliyin artması vergi ödəmələrinin təxirə salınmasına iqtisadi stimül yaradır. Belə ki, ödəmələrin təxirə salınması zamanı pulun dəyərsizləşməsi baş verdiyi üçün vergi ödəyicisi bu prosesdən qismən də olsa yararlanır. Bütün bunların nəticəsində isə maliyyə sistemindəki qeyri-stabillik və büdcə kəsirinin həcmi yüksəlir.

Əgər büdcə kəsiri dövlət istiqrazlarının buraxılışı vasitəsilə maliyyələşdirilərsə, bu zaman özəl bölmədə investisiyaların və xalis ixracın, qismən də istehlak xərclərinin həcmnin azalmasına səbəb olacaq orta bazar faiz dərəcəsi arta bilər.

Dövlət büdcəsi kəsirinin maliyyələşdirilməsi üsullarının heç birini hərtərəfli müsbət qiymətləndirmək olmaz və onların tətbiqi nəticəsində inflyasiyanın baş vermə ehtimalı da mümkündür.

Balans tənliyindən istifadə edərək biz, hökumətin kəsiri maliyyələşdirilməsini əyani olaraq göstərə bilərik:

$$Q_s \times BK_{rh} = \dot{I}_{sh} + D\dot{I}_{sh} = P_k + D\dot{I}_{sh} + DA_s$$

Tutaq ki,

Q_s – qiymətlərin səviyyəsi;

BK_{rh} - büdcə kəsirinin real həcmi;

$\dot{I}_{sh}$ - Milli Bankın istiqrazların satışının həcmi;

$D\dot{I}_{sh}$ - dövlət istiqrazlarının özəl bölməyə satışının həcmi;

P_k - pul kütləsi (pul bazası);

DA_s – dövlət aktivlərinin satışını əks etdirir.

Bu tənlik dövlət büdcəsinin məhdudlaşdırılması və balansı adlanır. O göstərir ki, büdcə kəsiri ya Milli Bank, ya özəl bölmə, ya da aktivlərin satışı vasitəsilə maliyyələşdirilir. Xəzinədarlığın Milli Banka borcunun həcmnin dəyişməsi pul kütləsinin müvafiq dəyişməsinə səbəb olur. Buna görə də demək olar ki, büdcə kəsirinin maliyyələşdirilməsi ya əhaliyə borc öhdəliklərinin satışı, ya da pul kütləsinin artırılması hesabına həyata keçirilə bilər.

Nəticədə belə bir qənaətə gəlmək olar ki, müasir şəraitdə dövlət maliyyəsinin düzgün idarə edilməsi və onun səmərəli fəaliyyəti nəticəsində ölkədə maliyyə sabilliyinə və iqtisadi yüksəlişə nail olmaq mümkündür.

III FƏSİL. Azərbaycanca dövlət maliyyəsinin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

3.1 Azərbaycanca dövlət maliyyəsinin idarə edilməsi orqanları və onların fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi

Azərbaycanda dövlət maliyyəsinin idarə edilməsi dövlət orqanları vasitəsilə həyata keçirilir. Lakin bu orqanlar Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası və qanunlara uyğun olaraq müxtəlif səlahiyyətlərə malikdir. Bu səlahiyyətlərdən asılı olaraq, dövlət orqanları 2 qrupa bölünür:

- 1) ümumi səlahiyyətli orqanlar;
- 2) xüsusi səlahiyyətli orqanlar.

Ümumi səlahiyyətli orqanlardan Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Qanunvericilik hakimiyyətini həyata keçirən orqan kimi, Konstitusiyanın 94-cü maddəsinə əsasən, maliyyə fəaliyyətinin əsasları, vergilər, rüsum və ödənişlər, bank işi, mühasibat məsələlərinə dair ümumi qaydalar müəyyən edilir. Bundan başqa, Milli Məclis Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təqdimatına əsasən, Azərbaycan Respublikası Dövlət büdcəsini təsdiq edir və onun icrasına nəzarət edir.

Azərbaycan Respublikasında maliyyənin idarə edilməsini ali qanunverici hakimiyyət orqanı olan Milli Məclis, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi, Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyi, Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi, Azərbaycan Respublikası Milli Bankı və müvafiq orqanların yerli təşkilatları həyata keçirir.

Maliyyə fəaliyyətini həyata keçirən ümumi səlahiyyətli orqan kimi, Milli Məclisin daxilində yaradılmış Hesablama Palatasının da fəaliyyətini xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Hesablama Palatası Milli Məclisin xüsusi orqanı olaraq, Azərbaycan Respublikasının 2 iyul 1999-cu il tarixli Qanunu ilə yaradılmışdır. Həmin Qanunun 1-ci

maddəsinə əsasən, Hesablama Palatası Milli Məclisdə daimi fəaliyyət göstərən, ona hesabat verən ən başlıcası isə dövlət büdcəsinin icrası üzərində dövlət nəzarətini həyata keçirən bir orqandır.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti Konstitusiyanın 109-cu maddəsinə əsasən dövlət büdcəsinə Milli Məclisin təsdiqinə təqdim edir, dövlətin iqtisadi və sosial inkişaf proqramlarını təsdiq edir. Azərbaycan Respublikasının Dövlət büdcəsində icra hakimiyyəti üçün nəzərdə tutulmuş xərclər çərçivəsində mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları yaradır ki, bunların içərisində Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetini qeyd etmək lazımdır. Konstitusiyanın 114-cü və 119-cu maddələrinə əsasən Respublika Prezidenti tərəfindən icra səlahiyyətinin həyata keçirilməsinin təşkili məqsədilə yaradılan Nazirlər Kabineti dövlətin maliyyə fəaliyyəti sahəsində aşağıdakı səlahiyyətlərə malikdir:

- dövlət büdcəsinin layihəsini hazırlayıb respublika prezidentinə təqdim etmək;
- dövlət büdcəsinin icrasını təmin etmək;
- maliyyə-kredit və pul siyasətinin həyata keçirilməsini təmin etmək və s.

Xüsusi səlahiyyətli idarəçilik orqanları maliyyə fəaliyyətində iştirak dərəcəsiindən asılı olaraq iki qrupa bölünür:

1) öz əsas funksiyalarının yerinə yetirilməsi ilə bağlı maliyyə fəaliyyətini həyata keçirən dövlət orqanları. Bunlar Nazirliklər, Dövlət Komitələri, idarələr və təsərrüfat subyektləridir. Onlar büdcə vəsaitlərindən istifadə edir və onlara tabe olan idarə, müəssisə və təsərrüfatlardan müvafiq mənfəət əldə edirlər ki, həmin mənfəət sonradan yenidən bölüşdürülür. Bu orqanların fəaliyyəti xüsusi normativ aktlarla tənzim olunur;

2) funksiyası maliyyə fəaliyyətini həyata keçirməkdən ibarət olan xüsusi səlahiyyətli dövlət orqanları. Bu dövlət orqanları isə bilavasitə maliyyə fəaliyyəti və maliyyə nəzarətini həyata keçirən orqandır.

Bu baxımdan Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi tədbirləri haqqında 9

fevral 2009-cu ildə imzaladığı fərmanını xüsusi qeyd etmək lazımdır. Həmin Fərman ilə dövlət büdcəsinin və dövlət borcunun idarə edilməsi, dövlət maliyyə sahəsində dövlət nəzarətinin və tənzimlənməsinin müasir tələblərə uyğun təşkil etmək məqsədilə Maliyyə Nazirliyinin yeni strukturunu təsdiq etmişdir. Həmin Fərmanla Maliyyə Nazirliyinin yeni əsasnaməsi təsdiq edilmişdir.

Maliyyə Nazirliyi dövlətin vahid maliyyə, büdcə və vergi siyasətinin istiqamətlərinə dair təkliflərini hazırlayır və bu siyasətin həyata keçirilməsini təşkil edir. Makroiqtisadi göstəricilərin proqramlaşdırılmasında, məqsədli büdcə fondlarının yaradılması və onlardan istifadə olunması ilə bağlı təkliflərin hazırlanmasında iştirak edir, dövlət büdcəsinin o cümlədən məqsədli büdcə fondlarının icrasını təmin edir, dövlət büdcəsi ilə digər büdcələr arasında münasibətləri tənzimləyir, büdcə, vergi və gömrük siyasətinin hazırlanması və təkmilləşdirilməsinə dair təkliflər hazırlayır, qiymət qoyma siyasətinin, sığorta fəaliyyətinin, pul - kredit siyasətinin, pul dövriyyəsinin təşkilinin təkmilləşdirilməsi işində iştirak edir, beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlıqla bağlı maliyyə-valyuta problemlərini həll edir, ölkədə mühasibat - uçotunu təşkil edir və başqa funksiyaları icra edir.

Ölkədə xəzinədarlıq sistemində keçid artıq öz müsbət nəticələrini göstərmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, Maliyyə Nazirliyi əsas xüsusi fondların, xüsusilə Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun apardığı əməliyyatlar haqqında çox məhdud informasiyaya malik idi. Büdcədən kənar fondların xəzinədarlıq sistemi vasitəsilə icrasının tətbiq edilməsindən sonra həmin vəsaitlərin yığılması və təyinatına xərclənməsinə nəzarət güclənmiş, ümumiyyətlə dövlət maliyyəsinin idarə edilməsinin səmərəliliyini artırmışdır.

Ölkəmizdə maliyyə bazarının tərkib hissəsi olan kreditlər bazarı artıq müəyyən inkişafa nail olmuşdur. İqtisadi artımı təmin etmək üçün kommersiya banklarının iqtisadiyyatın real sektoruna kredit qoyuluşunun aktivliyini artırmaq, faiz dərəcələrinin aşağı salınması üçün Milli Bank tərəfindən tədbirlərin həyata keçirilməsi istiqamətində işləri genişləndirmək gələcəkdə öz nəticəsini göstərəcəkdir.

Dövlət xərclərinin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi yollarından biri kimi dövlət büdcəsinin bütün xərcləri üzrə xərc normativlərinin işlənib hazırlanması və mövcud normativlərin təkmilləşdirilməsi həyata keçirilməlidir.

Dövlət xərclərinin səmərəliliyini artırmaq üçün büdcədən maliyyələşən təşkilatlar öz məsuliyyətlərini artırmalı, sərəncamlarında olan vəsaitlərdən istifadə də qənaət rejiminə əməl etməli və artıq xərclərə yol verməməlidirlər.

Məlum olduğu kimi nəzarət maliyyənin əsas funksiyasıdır. Nəzarət olmadan mütərəqqi maliyyə sistemi qurmaq mümkün deyil.

Buna görə də, dövlət maliyyə nəzarətinin hər üç mərhələsində, əvvəlcədən nəzarət, cari nəzarət, sonradan nəzarət mərhələlərində nəzarət mexanizmi daim təkmilləşdirilməlidir.

Sosial-iqtisadi proseslərin inkişaf etdiyi bir zamanda maliyyənin idarə edilməsində, xüsusən bazar iqtisadiyyatı münasibətləri şəraitində Dövlət Maliyyə nəzarətini həyata keçirmək əsas şərtlərdən biridir. Azərbaycan Respublikasında, yeni dövlət idarəetmə strukturlarının yaranması ilə əlaqədar olaraq, maliyyə nəzarətinin tamamilə yenidən qurulması və gücləndirilməsi üzrə tədbirlərin işlənib hazırlanması əsas məsələlərdən biri hesab edilir. Hazırda dövlət maliyyə nəzarəti respublika qanunverici və icra orqanları, maliyyə və vergi orqanları və digər dövlət idarəetmə orqanları tərəfindən həyata keçirilir. Bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə maliyyə nəzarətinin dövlət maliyyəsinin idarə olunmasında rolu daha da artır.

Əsasnaməyə əsasən Maliyyə Nazirliyinin fəaliyyət istiqamətləri, hüquq və vəzifələri müəyyən edilmişdir.

Beynəlxalq təcrübəyə əsaslanaraq hesab etmək olar ki, büdcə haqqında mövcud qanunvericilik təkmilləşdirilərək, büdcələrin tərtibi, təsdiqi, icrası, büdcələrarası münasibətlər, xəzinədarlıq, maliyyə nəzarəti, dövlətin borclanması məsələləri və ümumiyyətlə, büdcə ilə əlaqədar bütün sənədlərin vahid bir normativ - hüquqi aktda «Büdcə Məcəlləsi»ndə cəmlənməsi məqsədəuyğundur.

«Milli Bank haqqında» 10 dekabr 2004 - cü il tarixli Azərbaycan Respublikası Qanununa əsasən, Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı maliyyə fəaliyyətini həyata keçirən xüsusi səlahiyyətli dövlət idarəçilik orqanı olmaqla, pul - kredit və valyuta sahəsində dövlət siyasətini yeridir, respublikanın bank sistemini inkişaf etdirmək və möhkəmlətmək üçün zəruri tədbirlər görür, bank fəaliyyəti sahəsində normativ aktlar qəbul edir. Milli Bank, habelə, nağd pulun emissiyasını həyata keçirir, pul tədavülünü təşkil edir, dövlət büdcəsinin kassa icraatını icra edir. Milli Bank bank əməliyyatları aparılması üçün kredit təşkilatlarına lisenziyalar verməkdə və onları geri almaqda müstəsna hüquqa malikdir.

Xüsusi səlahiyyətli dövlət idarəçilik orqanları sırasında Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyini xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 mart 2001-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş «Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi haqqında» Əsasnaməyə uyğun olaraq Vergilər Nazirliyi bütün vergi orqanları sisteminin fəaliyyətini təşkil edir, əlaqələndirir, vergi siyasətinin, vergi sahəsinə dair qanunvericilik aktları layihələrinin işlənilib hazırlanmasında iştirak və ümumiyyətlə, respublikada vergi intizamına əməl olunması üzərində nəzarət edir.

Dövlət maliyyəsinin səmərəli idarə edilməsinin başlıca vəzifəsi dövlət gəlirlərini artırmaqla yanaşı, iqtisadi inkişafı stimullaşdırmaq və xalqın rifahını yüksəltməkdir. Dövlət maliyyəsinin cəmiyyət həyatındakı aktiv rolu danılmazdır. Buna görə də tam məsuliyyətlə demək mümkündür ki, dövlətin inkişaf etməsi və qüdrətlənməsi dövlət maliyyəsinin idarə edilməsindən bilavasitə asılıdır.

Mövzu ilə bağlı araşdırmanın nəticəsi kimi ilk növbədə maliyyə qanunvericiliyində dəyişikliklər vasitəsilə dövlət maliyyəsinin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı irəli sürülən bir sıra təkliflərə nəzər salmaq.

Dövlət maliyyəsinin idarə edilməsində mühüm rolunu nəzərə alaraq, dövlət gəlirləri, bilavasitə vergilərlə bağlı aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsini təklif etmək məqsədəuyğun sayılmalıdır.

Vergi yükünün azaldılması istiqamətində siyasət davam etdirilməlidir. Belə ki, vergi yükü azaldılmadan iqtisadi artımı stimullaşdırmaq, vergi bazasını genişləndirmək, büdcə daxilolmalarını artırmaq mümkün deyil. Yığım əmsalı artırılmadan isə vergi yükünün azaldılması dövlət gəlirlərinin azalması deməkdir.

Yığım əmsalının artırılması üçün isə sərt vergi mexanizmi tətbiq etmək lazımdır. Vergidən yayınanları vergiyə cəlb etmək üçün vergi inzibatçılığını gücləndirmək, maliyyə sanksiyalarının tətbiqini genişləndirmək, vergi mexanizmini daha da təkmilləşdirmək, vergi ödəyicilərinin real dövryyəsinə müəyyən etmək lazımdır.

Elə mexanizm tətbiq etmək lazımdır ki, vergidən yayınmağa nisbətən, vergiləri vaxtında və qanunla müəyyən edilən səviyyədə ödəməyin sərfəliliyini təmin etmək mümkün olsun.

İntizamlı vergi ödəyicilərinə güzəştlərin tətbiq edilməsi, onların vergi yükünün nisbətən azaldılması siyasəti də səmərəli olardı. Bu onların rəqabət qabiliyyətini yüksəldər, gizli iqtisadiyyatın leqallaşmasına, vergilərdən büdcəyə daxilolmaların artımına, işçilərin real həyat səviyyəsinin yüksəlməsinə xidmət edə bilər.

3.2. Dövlət maliyyəsinin idarə edilməsində maliyyə nəzarəti sisteminin rolunun təkmilləşdirilməsi

Dövlət maliyyəsinin idarə edilməsi, maliyyə münasibətlərinin yeniləşdirilməsi ümumdövlət və eləcə də dövlətlərarası məsələlərin həllində büdcənin rolu və yerinin birmənalı qiymətləndirilməsinə imkan verməlidir.

Dövlət maliyyəsinin və onun əsas tərkib hissəsi olan dövlət büdcəsinin icrasına nəzarət dövlətin təkcə mərkəzləşdirilmiş pul gəlirləri və xərclərinin uçotu, hesabatı deyil, dövlətin iqtisadi siyasətini reallaşdırmaq vasitələrindən biridir. Ölkədə aparılan iqtisadi islahatların strateji əsası büdcə gəlirləri və xərclərinin daha səmərəli idarə olunmasını mümkün edən dövlət maliyyə nəzarət sisteminin yaradılmasından, dövlət xərclərinin mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq maliyyə nəzarəti vasitəsilə yoxlanılmasından, təhlil edilməsindən, iqtisadiyyatın inkişafının mümkün yollarının araşdırılmasından və bu sahədə daim mütərəqqi təkliflərin hazırlanmasından ibarət olmalıdır .

Müasir şəraitdə dünya iqtisadiyyatı ildən-ilə öz fəaliyyətini yeniləşdirir və bütün bu inkişaf bazar münasibətlərinin mövcudluğu ilə şərtlənir. Ona görə də dünyanın qeyri-bazar inkişaf yolunu tutmuş ölkələri indi öz iqtisadi sistemlərini dəyişərək bazar iqtisadiyyatına keçirlər. Bazar iqtisadiyyatı sistemində isə maliyyə nəzarəti çox mühüm yer tutur. Dövlət maliyyə nəzarətinin təkmilləşdirilməsi ilk növbədə bu nəzarətin ən müasir formasının təşkili və fəaliyyətinin təmin edilməsi, nəzarət sisteminin koordinasiyası, onun təsirinin və səmərəliliyinin artırılması nəzərdə tutulur.

İnkişaf etməkdə olan respublikamız dünya təsərrüfatında iqtisadi əlaqələrin dərinləşdirilməsi, beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanın sürətləndirilməsi və genişləndirilməsi, ölkədə sahibkarlığın inkişafı məqsədilə beynəlxalq hesablaşma formalarını, eləcə də maliyyə-kredit münasibətlərini daha da təkmilləşdirir və inkişaf etdirir. İqtisadiyyatın bütün sahələrində olduğu kimi dövlət maliyyəsi sferasında da iri miqyaslı islahatlar öz müsbət nəticələrini verməkdədir.

Maliyyə münasibətləri geniş təkrar istehsal prosesinin fasiləsizliyi, əhalinin sosial müdafiəsinin təmin edilməsinin, ölkənin təhlükəsizliyinin və müdafiə qabiliyyətinin möhkəmləndirilməsinin başlıca amillərindən biridir. Mərkəzləşdirilmiş və qeyri-mərkəzləşdirilmiş pul vəsaiti fondlarının formalaşdırılması və istifadəsi ilə əlaqədar olan iqtisadi münasibətləri sistemi olan maliyyə münasibətlərinin mahiyyəti maliyyənin

yerinə yetirdiyi bölüşdürücü və nəzarət funksiyalarında daha aydın ifadə olunur. Maliyyənin bölgü funksiyası nəzarət funksiyasının ilkin şərtidir. Əgər bölgü funksiyası ÜDM-un və Milli Gəlirin bölgüsü və yenidən bölgüsü prosesində təzahür edirsə, nəzarət funksiyası bölgü prosesinin bütün mərhələlərində həyata keçirilir. Hal-hazırda müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq büdcə vəsaitlərinin xərclənməsi mərkəzləşdirilmiş qaydada – Baş Dövlət Xəzinədarlığı tərəfindən həyata keçirilir ki, bu da ödənişlərin üzrə borcların əmələ gəlməsinin qarşısını almağa, büdcə təşkilatlarını resursla müntəzəm təmin etməyə və zəruri dövlət ödənişlərini vaxtında həyata keçirməyə, büdcə vəsaitlərinin təyinatı üzrə səmərəli xərclənməsi üzərində maliyyə nəzarətini təmin etməyə şərait yaradır. İqtisadi islahatların yeni mərhələsində dövlət maliyyə nəzarətinin beynəlxalq tələblər səviyyəsində qurulması nəticə etibarlı ilə büdcə vəsaitlərinin səmərəli istifadəsinə, büdcə kəsirinin azaldılmasına, bu isə öz növbəsində əhəlinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə və sosial-iqtisadi inkişafa gətirib çıxaracaqdır.

İcra hakimiyyəti orqanlarının maliyyə-büdcə sferasında fəaliyyətinə dövlət nəzarəti nümayəndəli hakimiyyət orqanlarının səlahiyyətinə aid edilir ki, bu da dövlət büdcəsinin təsdiq edilməsi və icrasına nəzarət, dövlət mülkiyyətindən istifadənin səmərəliliyinə nəzarət, büdcədən kənar dövlət fondlarının vəsaitlərindən istifadəyə nəzarət və s. funksiyalarla yerinə yetirilir. Dövlət icra hakimiyyəti orqanlarının daxili nəzarəti səmərəli dövlət idarəetməsinin təmin edilməsində mühüm rol oynayır. Bu büdcə gəlirlərinə və xərclərinə nəzarət etməyə, dövlət maliyyə sisteminin fəaliyyət göstərməsini izləməyə, bu sistemi səmərəli idarə etməyə, habelə, maliyyə siyasətini reallaşdırmağa imkan verir. Dövlət maliyyə vəsaitlərinin istifadəsinə kənar nəzarət isə dövlət vəsaitlərinin qorunub saxlanması, maliyyə sferasında qəbul edilmiş qanunverçilik və şəffaflıq, hesabat vermə, qənaətcillik, səmərəlilik prinsiplərindən kənarlaşmalar haqqında cəmiyyəti informasiya ilə təmin edir. Ənənəvi olaraq parlament dövlət büdcəsindən maliyyələşən müəssisə, idarə və təşkilatlarda auditor yoxlamalarının

aparılmasını dövlət maliyyə nəzarəti orqanına tapşırır və aparılan audit haqqında, habelə dövlət büdcəsinin layihəsi və icrası barədə bu orqandan müntəzəm rəy və hesabat tələb etmək səlahiyyətinə malikdir.

Maliyyə nəzarəti dövlətin maliyyə-iqtisadi siyasətinin həyata keçirilməsinə, maliyyə sabitliyi üçün şəraitin yaradılmasına, mövcud qanunvericiliyə əməl edilməsinə təminatın yaradılmasına, dövlət maliyyəsinin təyinatı üzrə və qənaətlə istifadə olunmasına, dövlət əmlakının qorunub saxlanmasına, büdcə və maliyyə intizamının pozulması hallarının aşkar olunmasına, dövlət vəsaitinin qanunsuz xərcənməsinin, habelə dövlət əmlakının mənimsənilməsi hallarının aşkar edilərək bərpa edilməsinə xidmət etməlidir.

Dövlət maliyyə vəsaitlərinin təyinatı üzrə səmərəli xərclənməsi, dövlət vəsaitinin formalaşmasında və xərclənməsində ehtiyatların müəyyən edilməsi, dövlət büdcəsinə və büdcədən kənar dövlət fondlarına hesablanmış borcların vaxtında və tam ödənilməsi, habelə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin artırılması üzrə ehtiyatların aşkar edilməsi və bu işlərin xüsusi dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirilməsi dövlət nəzarəti vasitəsilə həyata keçirilir.

Əksər ölkələrdə dövlət maliyyə nəzarəti maliyyə nazirlikləri və onların yerli orqanları, xəzinədarlıq sistemi və vergi orqanları tərəfindən icra edilir. Dövlətin maliyyə fondlarının yaradılması və dövlət tapşırıqlarının həyata keçirilməsi prosesində həmin vəsaitlərdən istifadə olunması maliyyə nəzarəti ilə tənzimlənən dövlət və qeyri-dövlət təşkilatlarının təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində baş verir. Bununla yanaşı, iqtisadiyyatın bütün sahələrinin inkişafı, həmin sahələrdə istənilən dövlət proqramının müvəffəqiyyətlə həyata keçilməsi effektiv nəzarət sistemi olmadan mümkün deyildir.

Dövlət vəsaitinin səmərəli xərclənməsində müstəsna əhəmiyyəti olan dövlət maliyyə nəzarəti dövlət idarəetmə fondlarının əsas və məcburi elementlərindən biri olmaqla, dövlətin maraqlarına xidmət edir və dövlətin adından müxtəlif istiqamətlərdə həyata keçirilir. Dövlət nəzarəti nöqsaların gələcəkdə təkrarlanmaması üçün tədbirlər

görmək, bəzi hallarda təqsirkar şəxsləri məsuliyyətə cəlb etmək, habelə vurulmuş zərərin günahkar şəxslər tərəfindən ödənilməsini təmin etmək məqsədi ilə mümkün qədər ilkin mərhələlərdə material resurslarının səmərəli və qənaətlə xərclənməsində yol verilmiş qanunsuzluqların, mövcud qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydaların pozulması hallarının aşkar edilməsidir.

Dövlət maliyyə nəzarətinin səmərəliliyindən son nəticədə ölkənin sosial-iqtisadi uğurunun təminatı birbaşa asılıdır və dövlətin funksiyalarının yerinə yetirilməsi üzrə onun malik olduğu pul vəsaitlərinin və əmlakın qorunub saxlanılmasını və onların artımının təmin edilməsini, dövlət büdcəsinin tərtibi və icrasının qanunvericiliyə uyğun həyata keçirilməsini, dövlət vəsaitlərinin təyinatından kənar məqsədlərə xərclənməsinin və israf edilməsinin qarşısının alınmasını, büdcə qanunvericiliyinə əməl olunmasını təmin edir.

Respublikamızda dövlət maliyyə nəzarəti, fəaliyyətləri qanunvericiliklə tənzimlənən xüsusi dövlət orqanları tərəfindən Hesablama Palatası, Maliyyə və Vergilər nazirlikləri, Dövlət Gömrük Komitəsi və digər təşkilatlar tərəfindən təmin olunur. Hal-hazırda Respublikada dövlət maliyyə vəsaitlərindən düzgün istifadə olunmasının mexanizmi dəqiq müəyyən edilmiş, dövlət vəsaitlərinin xərclənməsi üzərində cari nəzarətin həyata keçirilməsi üçün mühüm addımlar atılmış, iqtisadi münasibətlərə uyğun dövlət nəzarəti mexanizminin tətbiq olunması təmin edilmiş, bazar münasibətlərinin inkişafına mənfi təsir göstərə bilən halların qarşısının alınmasına, fiziki və züquqi şəxslərin hüquq və mənafeələrinin qorunmasına, habelə nəzarət funksiyasını həyata keçirən dövlət orqanlarının əməkdaşları tərəfindən istehsal, xidmət, maliyyə-kredit fəaliyyətinə əsassız müdaxilələrin, yol verilən sui-istifadə və digər neqativ halların aradan qaldırılması üçün lazımi tədbirlər görülmüşdür.

Ölkəmizdə dövlət maliyyə nəzarəti işlərinin günün tələbləri səviyyəsində qurulması, aparılan təftiş və yoxlamaların keyfiyyətinin yüksəldilməsi, büdcədən maliyyələşən müəssisə və təşkilatlarda büdcə vəsaitlərinin təyinatı üzrə səmərəli

xərclənməsi işlərinin gücləndirilməsi və maliyyə pozuntularına yol verilməsinin qarşısının alınması sahəsində mühüm tədbirlər həyata keçirilmişdir. Ötən dövr ərzində bu sahədə görülmüş işlərin nəticəsi olaraq büdcə vəsaitlərinin təyinatından kənar məqsədlərə xərclənməsinin qarşısının alınması, dövlət gəlirlərinin artırılması və xərclərə qənaət olunması, həmçinin dövlət əmlakının qorunub saxlanılması istiqamətində qarşıya qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsində xeyli müsbət irəliləyişlər müşahidə olunmaqdadır. Maliyyə nəzarəti müəssisə və təşkilatların gəlir və xərc smetalarının, büdcə layihələrinin, müqavilə sənədlərinin tərtibi və təsdiqi zamanı həyata keçirilməklə, onların maliyyə fəaliyyətlərində maliyyə ehtiyatlarının təyinatından kənar məqsədlər üçün istifadə olunmasının qarşısını alır, həmçinin əlavə maliyyə ehtiyatlarını aşkara çıxarır.

Respublikamızda dövlət xəzinədarlığının yaradılması və dövlət xəzinədarlığının tənzimlənməsi haqqında qanunvericilik aktları ilə dövlət maliyyə vəsaitlərindən səmərəli istifadə olunmasının mexanizmi müəyyən olunmuş, bununla da nəzarəti təmin edən dövlət xəzinədarlıq sistemi formalaşdırılmışdır, dövlətə məxsus maliyyə ehtiyatlarının vahid mərkəzdən idarə edilməsi təmin olunmuş, bu vəsaitlərin daxil olması və xərclənməsi üzərində dövlət nəzarəti yaradılmışdır.

Maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin yoxlanılmasını nəzərdə tutan sonrakı maliyyə nəzarətinin əsas məqsədi maddi və qeyri-maddi istehsal sferasının fəaliyyətini iqtisadi nöqtəyi nəzərdən faydalılıq vəziyyətini obyektiv qiymətləndirməkdən, müəssisə və birliklərin sərəncamında olan maddi qiymətlilərin qorunub mühafizə olunması vəziyyətinə dəqiq qiymət verməkdən, istehsalın səmərəliliyini yüksəltmək və dövlət büdcəsinə çatası gəlirlərin artırılması sahəsində təsərrüfatdaxili ehtiyatları aşkar etməkdən, büdcənin gəlir və xərcləri üzrə proqnozların tərtibi, təsdiqi və icrasını, büdcə vəsaitindən məqsədyönlü və səmərəli istifadə vəziyyətini, habelə maliyyələşmənin aparılmasının məqsədəuyğunluğunu müəyyən edir. Dövlət maliyyə nəzarəti maliyyə çərçivəsində büdcə prosesinin bütün mərhələlərində dövlət maliyyəsinin gəlir və xərc

hissəsinə hərtərəfli nəzarət olunmasını, büdcə gəlirlərinin artırılması istiqamətində əlavə gəlir mənbələrinin aşkara çıxarılmasını və vəsaitlərin öz təyinatı üzrə xərclənməsini təmin etməkdən ibarət olmalıdır.

Son illərdə həyata keçirilən dövlət maliyyə nəzarətinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, büdcədən maliyyələşən təşkilatlarda büdcə vəsaitinin təyinatı üzrə xərclənməsi üzərində nəzarətin gücləndirilməsi, maliyyə pozuntularına yol verilməsinin qarşısının alınması istiqamətində müvafiq orqanların fəaliyyəti daha da gücləndirilmişdir. Büdcədən ayrılmış vəsaitin təyinatı üzrə səmərəli xərclənməsi üzərində dövlət nəzarətini təmin etmək məqsədi ilə büdcə təşkilatlarında, mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarında və onların tabeliyində olan təşkilatlarda, Azərbaycan Respublikasının xarici dövlətlərdə və beynəlxalq təşkilatlarda fəaliyyət göstərən diplomatik xidmət orqanlarında mütəmadi olaraq təftiş və yoxlamalar aparılır.

Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi tərəfindən dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatlarla bərabər, mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq hüquq-mühafizə və məhkəmə orqanlarının qərarlarına əsasən qeyri-büdcə təşkilatlarında da təftişlər aparılır. Azərbaycanın maliyyə təsisatlarının beynəlxalq kapital bazarına qoşulması, xarici investorların ölkə iqtisadiyyatına marağının artırılması, respublikada mövcud olan maliyyə sisteminin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması məqsədi ilə dövlət maliyyə nəzarətinin mütərəqqi tələblər səviyyəsində yenidən qurulması ən aktual məsələ kimi qarşıya qoyulmuşdur. Mövcud olan dövlət vəsaitlərindən qanunsuz istifadə hallarının aradan qaldırılmasında dövlət maliyyə nəzarətinin daha da gücləndirilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdən biridir.

Maliyyə-büdcə münasibətləri ilə bağlı əməliyyatların mövcud qanunvericiliyin tələblərinə uyğunluğunu, onların şəffaflığını və məqsədəmüvafiqliyini təmin edən maliyyə mexanizmi kimi, dövlət maliyyə nəzarətinin təkmilləşdirilməsi və səmərəliliyinin artırılması aktual olan məsələlərdən biridir.

Bu məqsədlə səmərəli fəaliyyət göstərə bilən maliyyə nəzarəti sisteminin yaradılmasında daha mühüm rol oynayan amillərdən biri sosial-iqtisadi fəaliyyət baxımından maliyyə-təsərrüfat nəticələrinin şəffaflığını təmin edən mühasibat uçotu, maliyyə hesabatının hazırlanması da mühüm əhəmiyyətə malikdir .

Müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq büdcə vəsaitlərinin xərclənməsi mərkəzləşdirilmiş qaydada Baş Dövlət Xəzinədarlığı tərəfindən həyata keçirilir və büdcə təşkilatlarını resursla müntəzəm təmin etməyə və zəruri dövlət ödənişlərini vaxtında həyata keçirməyə, büdcə vəsaitlərinin səmərəli xərclənməsi üzərində cari nəzarəti təmin etməyə imkan verir.

Büdcə xərclərinin icrası prosesində öhdəliklərin qəbul edilməsi mühüm mərhələ hesab edilir və bu mərhələdə hökumət artıq, gələcəkdə ödənişlərin icrası öhdəliyini öz üzərinə götürür. Bu öhdəliklər malların faktiki alınmasına qədər qəbul edilməlidir ki, bu mərhələ həqiqi xərclər üzərində nəzarətin həyata keçirilməsi üçün mühüm bir mərhələ olsun. Maliyyə vəsaitləri üzrə gəlir və xərclərin planlaşdırılması hökumətin maliyyə ehtiyatlarından səmərəli istifadə edilməsində ən vacib vasitələr-dən biridir. Burada əsas məqsəd xərclərin fasiləsiz maliyyələşdirilməsi, dövlət borc-larının azaldılması, təsdiq edilmiş büdcə siyasətinin dəqiq reallaşdırılmasıdır. Maliyyə planlaşdırılması nəticəsində hökumət gözlənilən pul qıtlığı və artıqlığı haqqında məlumata əsaslanaraq xərclərə nəzarət üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi, gəlirlərin yığılması prosesinin sürətləndirilməsinə nail olur. Büdcəyə gözlənilən daxil-ol-maların vaxtında və tam mədaxil olunmasının, banklararası hesablaşmaların nəzərdə tutulmuş müddət ərzində yerinə yetirilməsini, pul vəsaitinin minimum qalığının təmin edilməsinin əhəmiyyəti də çox böyükdür.

Dövlət maliyyə nəzarəti sisteminin bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun qurulması, dövlət orqanları tərəfindən yoxlama və nəzarət funksiyalarının həyata keçirilməsi mexanizminin müasir tələblərə uyğun təşkili prosesi başa çatmadığına görə

bu sahədə nəzarət funksiyasını yerinə yetirən orqanların fəaliyyətlərində bəzi problemlər hələ də mövcuddur.

İqtisadiyyatımızın dünya iqtisadi sisteminə integrasiyasının sürətləndirilməsi, dövlət idarəetmə sistemində islahatların aparılması və bütövlükdə cəmiyyətin demokratikləşdirilməsi prosesi beynəlxalq standartlara cavab verən dövlət maliyyə nəzarətinin yenidən qurulmasını zəruri edir. Dövlət xərclərinin idarə olunmasının səmərəliliyinin yüksəldilməsinin ən vacib elementlərindən biri bu xərclərin proqnozlaşdırılması və icrası sahəsində şəffaflığın təmin edilməsidir.

Respublikamızın iqtisadiyyatında aparılan struktur islahatların başlıca istiqamətlərindən biri də büdcə gəlirlərinin artırılması, sabit iqtisadi artımın və istehsalın inkişafının təmin edilməsi məqsədi ilə vergi xidmətinin nəzarət işinin təkmilləşdirilməsidir. Bu da ilk növbədə vergi orqanları tərəfindən həyata keçirilən vergi nəzarətinin hansı səviyyədə düzgün təşkilindən birbaşa asılıdır. Vergi orqanları tərəfindən vergilərin yığılması üzərində nəzarətin həyata keçirilməsi üçün vergi sistemi əsas fəaliyyət prinsiplərinə uyğunlaşdırılmalı və daim təkmilləşdirilməsi məqsədə müvafiqdir. Bu məqsədlə vergilərin sayı və dərəcəsi elə olmalıdır ki, könüllü vergi ödəyicilərinin sayı artmış olsun, vergi qanunlarında olan bəzi boşluqlar aradan qaldırılsın və gələcəkdə vergi ödəyicilərinin iqtisadi vəziyyəti nəzərə alınaraq vergi dərəcələri üçün elə hədd müəyyən olunmalıdır ki, ödəyicilər onu könüllü ödəyə bilsin və düzgün uçot sistemi qurmağa imkan yaransın. Düzgün uçotu olmayan ölkənin iqtisadi, maliyyə-kredit, vergi və qiymət siyasəti iqtisadi siyasətin tərkibində olan digər siyasətlərlə uzlaşa bilməz. Uçotsuz ümumi daxili məhsulun həcmi, vergi mənbələrini, pul-kredit dövriyyəsini, dövriyyə vəsaitlərinin dövretmə sürətini dəyər və qiymət məfhumlarını və iqtisadiyyatın hər hansı bir atributunu müəyyənləşdirmək mümkün deyil. Bütün quruluşlarda dövlətin uçot siyasəti onun iqtisadi siyasətinin əsasını təşkil etməklə özünəməxsus aktivliyini göstərmişdir. Uçotun son nəticəsi olan düzgün qurulmuş hesabatlar istifadəçilər üçün ən yaxşı nəzarət sistemidir. Hesabatlar daimi dövlət

nəzarətində olmalı, müvafiq dövlət orqanları tərəfindən toplanıb araşdırılmalı, təhlil edilməli və müvafiq təklif-lərlə nəticələnməlidir. Yeni uçot sistemini qurmaq, uçot siyasətini dövlət büdcəsinin lazımi səviyyədə formalaşmasına yönəltmək, onu daim inkişaf etdirmək, mühasibat uçotu və mühasibat xidmətinin dövlət tənzimlənməsini, onun inkişafını və təkmil-ləşdirilməsini təşkil etmək, bu sahədə beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarına müvafiq normativ-hüquqi bazanı milli mühasibat uçotu standartlarını hazırlamaq lazımdır. İqtisadi islahatların yeni mərhələsində maliyyə nəzarətinin beynəlxalq tələblər səviyyəsində qurulması nəticə etibarlı ilə maliyyə vəsaitlərinin səmərəli istifadəsinə gətirib çıxarır. Maliyyə nəzarəti sisteminin mütərəqqi tələblər səviyyəsində qurulması və bu sahədə dəqiq məlumat şəbəkəsinin yaradılması və onun beynəlxalq kompüter şəbəkəsi sisteminə qoşulması da vacibdir.

Vergi orqanları tərəfindən aparılan kameral vergi yoxlaması vergi orqanı tərəfindən yerlərə getmədən vergi orqanında olan, vergi ödəyicisi tərəfindən təqdim edilən vergi hesabatları, habelə vergilərin hesablanması və ödənilməsinə özündə əks etdirən və vergi ödəyicisinin fəaliyyəti haqqında vergi orqanında olan digər sənədlər əsasında keçirilir. Səyyar vergi yoxlaması isə mənfəət, gəlir, əmlak və torpaq vergiləri üzrə vergi ödəyicisinin son 3 təqvim ilindən çox olmayan fəaliyyətini, digər vergilər üzrə həmin yoxlamanın keçirildiyi il də daxil olmaqla vergi ödəyicisinin son üç ildən çox olmayan fəaliyyətini əhatə edə bilər və ildə bir dəfədən çox ol-mayaraq keçirilir. Növbədən-kənar vergi yoxlaması zamanı vergi orqanları tərəfindən verginin hesablanması və ödənilməsi üçün zəruri olan vergi hesabatı sənədləri müəyyən edilmiş müddətdə və bu barədə vergi orqanının xəbərdarlığından sonra da təqdim edilmədikdə, vergi yoxlamsının nəticələri üzrə tərtib edilmiş aktda dürüst olmayan və təhrif olunmuş məlumatlar aşkar edildikdə keçirilə bilər.

Fikrimizcə, dövlət maliyyəsinin idarə edilməsinin əsasını təşkil edən büdcə-vergi intizamının daha da möhkəmləndirilməsi dövlətin apardığı siyasətin əsas istiqamətlərindən biri kimi qəbul olunduğu bir vaxtda iqtisadiyyatın inkişafının və dövlət

vəsaitinin səmərəli xərclənməsinin təmin olunmasına xidmət edən dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi daha vacib bir məsələ kimi qarşıya çıxır. İqtisadiyyatı əhatə edən bütün sahələrin dövlətin nəzarətində olma-sının zəruriliyini nəzərə alaraq, dövlət maliyyə sisteminin daha da möhkəmləndirilməsinə və onun səmərəli idarə edilməsinə məhz dövlət maliyyə nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsindən başlanılması məqsədəmüvafiqdir.

NƏTİCƏ

Dövlət maliyyəsinin səmərəli idarə edilməsinin başlıca vəzifəsi dövlət gəlirlərini artırmaqla yanaşı, iqtisadi inkişafı stimullaşdırmaq və xalqın rifahını yüksəltməkdir. Dövlət maliyyəsinin cəmiyyət həyatındakı aktiv rolu danılmazdır. Buna görə də tam məsuliyyətlə demək mümkündür ki, dövlətin inkişaf etməsi və qüdrətlənməsi dövlət maliyyəsinin idarə edilməsindən bilavasitə asılıdır.

Mövzu ilə bağlı araşdırmanın nəticəsi kimi ilk növbədə maliyyə qanunvericiliyində dəyişikliklər vasitəsilə dövlət maliyyəsinin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı irəli sürülən bir sıra təkliflərə nəzər salaq.

Dövlət maliyyəsinin idarə edilməsində mühüm rolunu nəzərə alaraq, dövlət gəlirləri, bilavasitə vergilərlə bağlı aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsini təklif etmək məqsəduyğun sayılmalıdır.

Vergi yükünün azaldılması istiqamətində siyasət davam etdirilməlidir. Belə ki, vergi yükü azaldılmadan iqtisadi artımı stimullaşdırmaq, vergi bazasını genişləndirmək, büdcə daxilolmalarını artırmaq mümkün deyil. Yığım əmsalı artırılmadan isə vergi yükünün azaldılması dövlət gəlirlərinin azalması deməkdir.

Yığım əmsalının artırılması üçün isə sərt vergi mexanizmi tətbiq etmək lazımdır. Vergidən yayınanları vergiyə cəlb etmək üçün vergi inzibatçılığını gücləndirmək, maliyyə sanksiyalarının tətbiqini genişləndirmək, vergi mexanizmini daha da təkmilləşdirmək, vergi ödəyicilərinin real dövriliyəsini müəyyən etmək lazımdır.

Elə mexanizm tətbiq etmək lazımdır ki, vergidən yayınmağa nisbətən, vergiləri vaxtında və qanunla müəyyən edilən səviyyədə ödəməyin sərfəliliyini təmin etmək mümkün olsun.

İntizamlı vergi ödəyicilərinə güzəştlərin tətbiq edilməsi, onların vergi yükünün nisbətən azaldılması siyasəti də səmərəli olardı. Bu onların rəqabət qabiliyyətini

yüksəldər, gizli iqtisadiyyatın leqallaşmasına, vergilərdən büdcəyə daxilolmaların artımına, işçilərin real həyat səviyyəsinin yüksəlməsinə xidmət edə bilər.

Bütün öyrənilən nəzəri müddəalar, həyata keçirilən sosial – iqtisadi siyasət və bununla yanaşı qarşıya qoyulmuş prioritetlər hər biri imkan verir ki, ölkənin iqtisadiyyatı, maliyyəsi sürətlə inkişaf etsin, cəmiyyətin rifahı, təhsil, mülki müdafiə səhiyyə, ümumiyyətlə bütün xidmət sahələri lazimi səviyyəyə çatsın. Çünki, ölkənin inkişafı və hərbi gücü birbaşa onun iqtisadiyyatından asılıdır.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.

1. D.Bağirov M.Həsənli Maliyyə Bakı 2011
2. Ələkbərov Ə.Ə. Büdcə gəlirlərinin formalaşmasında vergi siyasətinin rolu. Bakı. «Maliyyə və uçot», № 3, 2004-cü il .
3. Elçin Süleymanov Dövlət Maliyyəsi
4. Zaur Vəliyev Dövlət büdcəsi
5. Məmmədov F.Ə. İqtisadiyyatın vergi yükü azaldılır. Bakı, «Maliyyə və uçot», № 10, 2003-cü il.
6. Musayev A.F., Kəlbəyev Y.A., Hüseynov A.A. Azərbaycan Respublikasının vergi xidməti: islahatlar və nəticələr. B., «Təfəkkür», 2002-ci il.
7. Musayev A.F. Vergi siyasətinin iqtisadi problemləri. Bakı, «Elm», 2004.
8. Nadirov A.A. Müstəqil Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf məsələləri. Bakı: Elm, 2001.
9. Quliyev F.T. Millət və dövlət gəlirləri(Gəlir nəzəriyyəsi). Bakı, “Nağıl evi”, 2004,
10. Kəlbəyev Y.A. “Fiskal siyasət və milli iqtisadiyyatın tənzimlənməsi problemləri”(Monoqrafiya) Bakı, “Elm”, 2003, İqtisadi nəzəriyyə. Dərslik. T.S.Vəliyevin, Ə.R.Babayevin, M.X.Meybullayevin ümumi elmi redaktəsi ilə. Bakı, 2001,
11. Abbasov Ə.M., Sadıqov M.M Azərbaycan Respublikasının regionları: maliyyə və vergi potensialının proqnozlaşdırılması problemləri. Bakı:”Elm”, 2002, 132 s.
12. Şəkəreliyev Arif Şəkəreli oğlu. Dövlətin iqtisadi siyasəti: reallıqlar və perspektivlər [Mətn]: [monoqrafiya] /A. Ş. Şəkəreliyev; elmi red. M. X. Meybullayev; rəyçilər. M. A. Əhmədov [və b.].- B.: [İqdisadi Universiteti], 2009.- 415, [1] s.
13. “Maliyyə” (ali məktəblər üçün dərs vəsaiti) –A.N Kərimov,Bakı 2001
14. Azərbaycan Respublikasının «Dövlət büdcəsi haqqında» qanun.

15. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi.
16. Məmmədov S.M. «Maliyyə» dərsliyi, Bakı 1997
17. Əsədov H.X., Talıbov S.T. Dövlət xərclərinin idarəedilməsi və xəzinədarlığın təşkili problemləri. Bakı-2005
18. Əhmədzadə M.S. Dövlət maliyyəsi. Bakı – 2000
19. Zeynalov V., Maliyyənin əsasları. Bakı-2008
20. Həsənlı M.X. Maliyyə. Dərs vəsaiti. Bakı-2006
21. Quliyev F.T. Millət və dövlət gəlirləri. Bakı-2004
22. Ağayev A.Q. Dövlət borcu və onun idarəedilməsi. Bakı-2002.
23. Abbasov A.H. Azərbaycanda maliyyə bazarının formalaşması və bazar iqtisadiyyatında maliyyə-kredit sisteminin problemləri. Bakı-2003
24. Novruzov N.A., Hüseynov X.Ə. Maliyyə. Dərslik. Bakı-2007
25. Xankişiyev B.A., Mirzəyev M.M. Dövlət maliyyəsi. Bakı-1998

REFERAT

Mövzunun aktuallığı. Dövlətin maliyyə sistemi - iqtisadi sistemin transformasiyası və bazarmünasibətlərinin yaranması, fəaliyyət göstərməsi və inkişafını tənzimləyən ən mühüm amillərdən biri olmaqlayanaşırıq. ÜDM-nin fiziki komponentlərinin dövrüyyəsi, onların strukturu və dinamikası ilə bağlı sosial-iqtisadi tənzimlənmənin güclü vasitəsidir. Ölkəmizin iqtisadi qüdrətinin, xüsusən son illərdə sosial-iqtisadi vəziyyətinin xeyli yaxşılaşması, maliyyə sisteminin səmərəliliyinin artmasının başlıca meyara çevrilmişdir.

Müasir şəraitdə dövlətin iqtisadi inkişafda rolunu böyükdür. Dövlət ölkənin iqtisadi həyatının tənzimlənməsində fəaliyyətir. Dövlət maliyyəsi isə iqtisadi sahədə xalq təsərrüfatında çox mühüm əhəmiyyətə malikdir: o ictimai istehsalın strukturunun yenidən qurulmasında, elmi-texniki potensialın artırılmasında, müəssisələrin modernləşməsində, xalq təsərrüfatı sahələrinin texniki cəhətdən yeniləşməsində yaxından iştirakir. Və beləliklə, dövlət maliyyəsi ölkənin maliyyə sisteminin əsasını təşkil edir. Buna görə də, hər bir ölkədə dövlətin özünün siyasi, iqtisadi və sosial vəzifələrini yerinə yetirmək üçün lazım olan pul vəsaiti ilə təmin etmək üçün dövlət maliyyəsindən istifadə olunur. Dövlət maliyyəsi investisiya siyasətinin həyata keçirilməsində, səmərəli idarəetmədə, ekoloji cəhətdən təmiz texnologiyaların yayılmasında və s. aktiv rol oynayır.

Dövlət maliyyəsinin iqtisadi məzmunu birmənalı deyildir. Belə ki, onun tərkibində hər biri özünəməxsus funksiyaları yerinə yetirən xüsusiləşmiş həlqələr fərqləndirilir. Dövlət maliyyəsinin tərkibinə büdcə sistemi, büdcədən kənar fondlar, dövlət krediti, dövlət müəssisələrinin maliyyəsi aid edilir. Sadəliklə bu həlqələrin hər birinin öz müxtəlif təyinatlı funksiyaları olduğu üçün dövlət də bunun müqabilində geniş spektrdə iqtisadi və sosial proseslərə təsir göstərə bilər.

Bütün bu qeyd edilən məsələlər dövlət maliyyəsinin idarə edilməsi və onun təkmilləşdirilməsi ilə bağlı məsələlərin öyrənilməsinə tələb edir. Tədqiqat mövzusunun aktuallığı da məhz bu problemlərin kontekstində əsaslandırılmışdır.

Problemin öyrənilmə vəziyyəti. Dövlət maliyyəsi və onun idarə edilməsi, xüsusən də dövlət büdcəsinin gəlir və xərcləri, onlar arasında tarazlığın saxlanması məsələləri maliyyəçi, iqtisadçı alimlər tərəfindən bütün dövrlərdə tədqiq edilmiş və edilməkdədir. Yəni maliyyə münasibətlərinin yaranması, xərclərinin büdcə sisteminin həlqələri arasında optimal bölgüsü, region büdcələrinin tərtibi və s. bu kimi aktual problemlər dünyanın görkəmli alimlərindən C. Mill, N. Q. Menkyu, A. Brızzqalin, O. İ. Lavruşin, A. Sokolov, D. Çernik, S. Sutiřivebaşqalarının əsərlərində tədqiq edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının maliyyəçi tədqiqatçıları da bu məsələlərə aid çap etdirdikləri monoqrafiya və elmi əsərlərində problemin tədqiqinə xüsusi yer vermişlər. Onlardan D. A. Bağırov, M. X. Həsəni, N. N. Xudiyev, Ş. Ş. Bədəlov, B. A. Xankişiyev, M. M. Sadıqov, S. M. Məmmədov, B. Ş. Qurbanov və başqalarını göstərmək olar.

Tədqiqatın obyektı kimi, dövlət maliyyəsi və onun idarə edilməsi ilə bağlı istiqamətlər seçilmişdir.

Tədqiqatın predmetini – Azərbaycan Respublikasının dövlət maliyyəsinin idarə edilməsinin nəzəri aspektləri təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Müasir şəraitdə dövlət maliyyəsinin idarə edilməsi istiqamətləri mövzusunda tədqiqatın aparılmasının əsas məqsədi Respublikamızda müasir maliyyə münasibətləri şəraitində büdcə gəlirləri və xərcləri arasında optimal nisbətin yaradılması, maliyyənin idarə edilməsinə nəzarətin gücləndirilməsi, maliyyə sisteminin mövcud vəziyyətinin və strukturu istiqamətlərinin öyrənilməsi, bu sahədəki qanunvericilik bazasının əsaslarını və təkmilləşdirilməsi qanununa uyğunluqlarını öyrənməklə onun mahiyyətini və elementlərini aydınlaşdırmaq, bu sahədə problemləri araşdırmaqdan ibarətdir.

Dissertasiya işində qarşıya qoyulmuş məqsədən nail olmaq üçün aşağıdakı istiqamətlərdə əsas bitolunan vəzifələri yerinə yetirilməsinə zərurət tutulmuşdur:

- ✓ Dövlət maliyyəsinin mahiyyəti və təşkilinin nəzəri əsasları və sosial - iqtisadi

inkişafın təmin olunmasında rolunun araşdırılması;

- ✓ Azərbaycanca dövlət maliyyəsinin formalaşması və onun mövcud durumunun təhlil edilməsi;
- ✓ Dövlət maliyyəsinin idarə edilməsində büdcənin rolunun qiymətləndirilməsi;
- ✓ Müasir şəraitdə dövlət maliyyəsinin idarə olunması problemlərinin araşdırılması;
- ✓ Azərbaycanda dövlət maliyyəsinin idarə edilməsi orqanları və onların fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinin tədqiq edilməsi;
- ✓ Dövlət maliyyəsinin idarə edilməsində maliyyə nəzarəti sisteminin rolunun təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinin müəyyənəşdirilməsi.

Tədqiqat işinin nəzəri-metodoloji əsasları. Dissertasiya işinin nəzəri və metodoloji əsasını iqtisadçı alimlərinin bu sahədəki əsərləri, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Büdcə sistemi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, mövzu ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinin qərarı və Respublika Prezidentinin fərmanları, hökumətin sərəncamları, digər hüquqi normativ sənədlər təşkil edir. Tədqiqat zamanı, həmçinin iqtisadi sahədə islahatların aparılmasına dair mövcud hüquqi sənədlər əsas götürülmüşdür.

Tədqiqatın elmi yeniliyi aşağıdakılardır:

- ✓ Dövlət maliyyəsinin mahiyyəti və təşkilinin nəzəri əsasları və sosial - iqtisadi inkişafın təmin olunmasında rolunun araşdırılmışdır;
- ✓ Dövlət maliyyəsinin idarə olunması anlayışı öyrənilmişdir;
- ✓ Azərbaycanda dövlət maliyyəsinin formalaşması və onun mövcud durumu təhlil edilmişdir;
- ✓ Dövlət maliyyəsinin idarə edilməsində büdcənin rolu qiymətləndirilmişdir;
- ✓ Müasir şəraitdə dövlət maliyyəsinin idarə olunması problemləri araşdırılmışdır;
- ✓ Azərbaycanda dövlət maliyyəsinin idarə edilməsi orqanları və onların fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri tədqiq edilmişdir;

- ✓ Dövlət maliyyəsinin idarə edilməsində maliyyə nəzarəti sisteminin rolunun təkmilləşdirilməsi istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir.

Tədqiqat işinin informasiya bazasını- Maliyyə Nazirliyi, Vergilər Nazirliyi, Hesablama Palatası, İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, Dövlət Statistika Komitəsinin məlumat və materiallarından, hesabat sənədlərindən istifadə edilmişdir.

İşin quruluşu və həcmi. Tədqiqat işi giriş, üç fəsil, nəticə və eləcə də istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarət olub, 90 kompüter vərəqi həcimindədir

Dövlət maliyyəsinin səmərəli idarə edilməsinin başlıca vəzifəsi dövlət gəlirlərini artırmaqla yanaşı, iqtisadi inkişafı stimullaşdırmaq və xalqın rifahını yüksəltməkdir. Dövlət maliyyəsinin cəmiyyət həyatındakı aktiv rolu danılmazdır. Buna görə də tam məsuliyyətlə demək mümkündür ki, dövlətin inkişaf etməsi və qüdrətlənməsi dövlət maliyyəsinin idarə edilməsindən bilavasitə asılıdır.

Mövzu ilə bağlı araşdırmanın nəticəsi kimi ilk növbədə maliyyə qanunvericiliyində dəyişikliklər vasitəsilə dövlət maliyyəsinin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı irəli sürülən bir sıra təkliflərə nəzər salmaq.

Dövlət maliyyəsinin idarə edilməsində mühüm rolunu nəzərə alaraq, dövlət gəlirləri, bilavasitə vergilərlə bağlı aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsini təklif etmək məqsədə uyğun sayılmalıdır.

Vergi yükünün azaldılması istiqamətində siyasət davam etdirilməlidir. Belə ki, vergi yükü azaldılmadan iqtisadi artımı stimullaşdırmaq, vergi bazasını genişləndirmək, büdcə daxilolmalarını artırmaq mümkün deyil. Yığım əmsalı artırılmadan isə vergi yükünün azaldılması dövlət gəlirlərinin azalması deməkdir.

Yığım əmsalının artırılması üçün isə sərt vergi mexanizmi tətbiq etmək lazımdır. Vergidən yayınanları vergiyə cəlb etmək üçün vergi inzibatçılığını gücləndirmək, maliyyə sanksiyalarının tətbiqini genişləndirmək, vergi mexanizmini daha da təkmilləşdirmək, vergi ödəyicilərinin real dövriliyəsini müəyyən etmək lazımdır.

Elə mexanizm tətbiq etmək lazımdır ki, vergidən yayınmağa nisbətən, vergiləri vaxtında və qanunla müəyyən edilən səviyyədə ödəməyin sərfəliliyini təmin etmək mümkün olsun.

İntizamlı vergi ödəyicilərinə güzəştlərin tətbiq edilməsi, onların vergi yükünün nisbətən azaldılması siyasəti də səmərəli olardı. Bu onların rəqabət qabiliyyətini yüksəldər, gizli iqtisadiyyatın leqallaşmasına, vergilərdən büdcəyə daxilolmaların artımına, işçilərin real həyat səviyyəsinin yüksəlməsinə xidmət edə bilər.

Bütün öyrənilən nəzəri müddəalar, həyata keçirilən sosial – iqtisadi siyasət və bununla yanaşı qarşıya qoyulmuş prioritetlər hər biri imkan verir ki, ölkənin iqtisadiyyatı, maliyyəsi sürətlə inkişaf etsin, cəmiyyətin rifahı, təhsil, mülki müdafiə səhiyyə, ümumiyyətlə bütün xidmət sahələri lazımi səviyyəyə çatsın. Çünki, ölkənin inkişafı və hərbi gücü birbaşa onun iqtisadiyyatından asılıdır.

SUMMARY

Country stability and socio - economic development in the absence of democracy and civil society out of the question. This provision is completely justifiable. Indeed, it is a foundation of the economy that is based on its desired progress and stability. The gradual democratization of the main prerequisites for economic and social development of the community. The efficiency of the economy, finance, and improve service quality, improve the living standards of the majority of the population will be able to ensure that the objectives of the investment policy and economic strategy as a whole, but is important in life, so we must change the structure of our economy, our competitive superiority through the clear economic and industrial policy should be used

.Background principles of free enterprise in our dominant economic model, bearing the domestic market of small and medium business development, advanced technology, effective use of justice and independence, including guided Resources. The modernization of the economy, improvement in the banking environment, the market's stability and the country's GDP growing role of private enterprise in the form of social consciousness renew a patent, it will develop into a new democratic traditions and institutions.

State finances and its level of economic development is more important. The role and functions of the state of public finances in society is determined by the level and characteristics of each country reflects the state of its public finances.

РЕЗЮМЕ

Стабильность стране и социально - экономического развития в отсутствии демократии и гражданского общества из вопроса. Это положение полностью оправданным. Действительно, основой экономики, которая основана на его желаемого прогресса и стабильности. Постепенное Демократизация из главных предпосылок для экономического и социального развития общества.

Эффективность экономики, финансов, а также улучшить качество предоставляемых услуг, повышения уровня жизни большинства населения будет в состоянии обеспечить, чтобы цели инвестиционной политики и экономической стратегии в целом, но важно в жизни, поэтому мы необходимо изменить структуру нашей экономики, наше конкурентное превосходство через четкой экономической и промышленной политики должен быть использован.

Предпосылки принципы свободного предпринимательства в нашей доминирующей экономической модели, несущей на внутренний рынок развития малого и среднего бизнеса, передовые технологии, эффективное использование правосудия и независимости, в том числе управляемых ресурсов. Модернизация экономики, улучшение в банковской среде, стабильность рынка и рост ВВП роль страны частного предпринимательства в виде общественного сознания возобновить патент, он будет развиваться в новых демократических традиций и институтов.

Государственные финансы и уровень его экономического развития является более важным. Роль и функции государства государственных финансов в обществе определяется уровнем и характеристики каждой страны отражает состояние государственных финансов

Məmmədova Gülşən Yunis qızının
“ Dövlət maliyyəsinin idarə
edilməsi problemləri”
mövzusunda yazdığı magistr dissertasiyasına

RƏY

Elmi ədəbiyyatda maliyyə adətən ictimai həyata pul vəsaitlərinin hərəkəti ilə müşayiət olunan gəlir və onun xərclərini əhatə edir. Pul vəsaitlərinin hərəkəti özlüyündə maliyyənin mahiyyətini izah edə bilmir. Bütün maliyyə ünsürlərinin daxili təbiətini xarakterizə edən xüsusiyyətləri bilmək, maliyyənin mahiyyətini öyrənmək üçün zəruridir. Beləliklə, maliyyə spesifik ictimai təyinatla malik olan, obyektiv xarakter daşıyan, cəmiyyətdə mövcud olan real iqtisadi münasibətləri əks etdirən iqtisadi kateqoriyaadır. Dissertasiya işi ilə tanışlıq onu deməyə imkan verir ki, Məmmədova Gülşən Yunis qızı onun qarşısına qoyulan bütün suallara cavab vermiş və aparılmış tədqiqatlar nəticəsində dövlət maliyyəsinin idarə edilməsinin etmənin həm nəzəri, həm də praktiki yollarını göstərmişdir. Yuxarıda deyilənləri nəzərə alaraq hazırlanmış magistr işini müdafiəyə buraxılmasına məqsədə uyğun sayıram.

Elmi Rəhbər:

i.e.n .T.T.Qurbanova

Məmmədova Gülşən Yunis qızının
“ Dövlət maliyyəsinin idarə
edilməsi problemləri”
mövzusunda yazdığı magistr dissertasiyasına

RƏY

Ölkədə sosial - iqtisadi inkişafın olmadığı bir şəraitdə vətəndaş cəmiyyətindən söhbət belə gedə bilməz. Bu, tamamilə haqlı bir müddədir. Doğrudan da, iqtisadiyyat elə bir bünövrədir ki, istənilən tərəqqi və sabitlik onun üzərində bərqərar olur. İqtisadi və sosial inkişaf cəmiyyətin tədricən tərəqqisi üçün başlıca zəmindir. İqtisadiyyatın səmərəliliyinin, maliyyənin və xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, əhəlinin əksəriyyətinin həyat səviyyəsinin yaxılaşdırılması məqsədlərinə nail olunmasını təmin edə biləcək investisiya siyasəti və bütövlükdə iqtisadi strategiya həyatı əhəmiyyət kəsb edir. İqtisadiyyatın modernləşməsi, bank mühitin təkmilləşməsi, bazarın sabitliyi və ölkə ÜDM-ində özəl sahibkarlığın rolunun güclənməsi ictimai şüurun patent şəklində təzələyəcək, onu yeni demokratik ənənələr və təsisatlar müstəvisinə yönəldəcək. Bu barədə Məmmədova Gülşən tərəfindən hazırlanmış magistr dissertasiyası dövlət maliyyəsi qarşısında qoyulmuş əsas suallara cavab vermişdir. Yuxarıda deyilənləri nəzərə alaraq hazırlanmış magistr işini müdafiəyə buraxılmasına məqsədə uyğun sayıram.

Rəyçi:

dos. İ.M.Rzayev